

Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme

Grčević, Mario

Source / Izvornik: **Filologija, 2009, 1 - 53**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:691594>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Mario Grčević

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za kroatologiju
Borongajska 83d, HR-10000 Zagreb
grcevic@hrstud.hr

JERNEJ KOPITAR KAO STRATEG KARADŽIĆEVE KNJIŽEVNOJEZIČNE REFORME

Jernej je Kopitar u suradnji s austrijskim redarstvom odlučio srpski književni jezik reformirati tako da mu prekine razvojni kontinuitet i da mu nametne hrvatski književnojezični tip kao novu osnovicu. Time je htio prekinuti srpske kulturno-političke veze s Rusijom i pravoslavne Srbe vezati uz katoličke Hrvate. Nakon prihvaćanja hrvatskih književnojezičnih zasada od strane Srba posredstvom V. S. Karadžića Hrvatima je trebalo nametnuti Kopitar-Karadžićevu pravopisnu i jezičnu kodifikaciju. Srpsko-hrvatskim književnojezičnim ujedinjenjem Kopitar je kanio potaknuti nastanak nove srpske nacije koja bi dobrim dijelom bila katolička, prozapadno orijentirana i privržena Austriji. Preko nje bi se širio austrijski utjecaj prema istoku.

Uvod

Sedamdesetih i osamdesetih godina 18. stoljeća austrijske su vlasti pokušavale iz srpskih pravoslavnih škola na teritoriju pod svojom upravom izbaciti ćirilicu i slavenosrpski jezik. S tim ciljem izdale su 1779. godine za tamiški Banat naredbu o ukidanju ćirilice izvan crkve i o uvođenju latinice i »općega čistoga ilirskoga jezika« u škole. Belić kaže da »nije teško zamisliti kako je strašno morala odjeknuti ta odluka u duhovnim i prosvetnim krugovima u Vojvodini«. Ocjenjuje da je austrijska vlada time htjela »hrvatski i srpski živalj, tj. katolički i pravoslavni« izjednačiti »i u upotrebi latinice i prostonarodnog jezika« te »kulturu Vojvodine spojiti sa kulturom Hrvatske i Slavonije« (Belić 1948:16–19, usp. i Magarašević 1898). Istoje svrsi trebala poslužiti i zamisao da Stulićev rječnik postane obvezatnim (i) za pravoslavne škole. Na vijećanju 1792. godine o tom pitanju kao bra-

nitelji ćirilice i srpske književnojezične tradicije nastupili su grof Edlinger i episkop Petar Petrović. Đorđe Magarašević prenosi dijelove teksta iz zapisa sa sjednice od 9. siječnja 1792. Prema Edlingeru Stulićev bi rječnik u srpskim školama prouzročio odnarođivanje i prekid srpske književnojezične tradicije:

Srpski narod bi ovakvim rečnikom zaboravio po vremenu čitati svoje knjige. Morao bi učiti latinski, mađarski, hrvatski i u opće svaki jezik koji mu je u susedstvu, te bi izgubio svoju narodnost. S tim bi dakako moralo uginuti i obeležje toga naroda, koje ga je vekovima delilo od tolikih drugih naroda. (Magarašević 1898[194]:6)

Episkop Petrović također odbacuje zamisao o Stulićevu rječniku u pravoslavnim školama. Smatra da bi se time Srbima nametao »jezik hrvatski«, koji se znatno razlikuje od »srpskoga«. Petroviću nije bitno kakvim jezikom govori jednostavan narod, već ponajprije kakvim se književnim jezikom služi njegova inteligencija:

Slavenosrbi su svoj crkveni jezik kultivisali i on se kod njih sve više razvijao, pa sad najedanput im se nameće mnogo različitiji jezik hrvatski. Ni za naš narod ne bi dakle zgodan bio taj rečnik a kamo li za ostala slovenska narečja u našoj državi. Hrvatski dijalekat je prema slavenosrpskom, kao npr. gornjonjemački prema švapskom [...].

Ako se hoće ovo delo da štampa o državnom trošku, tada referent Petrović po svojoj dužnosti mora izreći, da je ovakvo delo onda zgodno samo za Hrvate i Dalmatince, jer samo njima može koristiti, a slovenski narod koji samo ćirilicu poznaje mora ostati pri rečniku koji je i dosad bio. [...] Naš narod nema dakle te potrebe, da se služi tuđim rečnikom, koji mu istiskuje iz ruku pradedovsko pismo. (Magarašević 1898[194]:4–5, usp. Brlek 1987:70)

Kao što je vidljivo iz Petrovićeva tumačenja, Srbi nisu htjeli prihvatiti Stulićev rječnik kao svoj. Na prihvaćanje ih nije potaknula činjenica da se Stulić rubno služio (možda ne slučajno) slavenosrpskim izvorima, a ni austrijski plan da se pripremi izdanje Stulića na ćirilici (Brlek 1987:92).

Iako je krajem 18. stoljeća naziv *hrvatski* u literaturi bio najrašireniji naziv za kajkavštinu, nimalo nije slučajno da je Petrović Stulićev štokavsko-jekavski književni jezik nazvao upravo njime. Da bi se to razumjelo, treba uzeti u obzir da su austrijske vlasti Srbe i njihov (slavenosrpski) književni jezik obuhvaćale nazivima *Iliri* i *ilirski* (Brlek 1987:67). Stulić pak prema drugoj tradiciji svoj (književni) jezik također zove *ilirski*. Zove ga i *slovenski*, a oboje poistovjećuje sa *hrvatski*: »*Illyrice*, in *illirico*, *slovenski*, *hârvàtski*, *hrovàtski*, *horvàtski*«. ¹ Član toga sinonimnoga niza bio je i naziv *dalmatinski*. Zamjenjivost tih naziva odlično je raščlanio, opisao i pot-

¹ *Lexicon Latino-Italico-Illyricum*, 1801., str. 674.

krijepio mnogobrojnim primjerima Radoslav Katičić 1989. godine (usp. i Zelić-Bučan 2000, Ostojić 2000, Murko 1927:106, Klaić 1930). Katičić spominje da je na posljednjem listu latiničnoga izdanja Budinićeva *Ispravnik za jereje* (Mleci, 1709.) venecijanski knjižar Bartolo Occhi otisnuo katalog pod naslovom *Broj knjig hervatskih jimenovanih odzdola nahodi se u butiqi Bartula Occhi knjigara na Rivi od Hrvatov*. Katičić nadodaje da su Kraljićeve *Pribogoljubne molitve* izišle 1734. u *Bnecih ... na Rivi slovinskoj*. Time se pokazuje da se *Riva dei Schiavoni* mogla prevoditi na dva načina: kao *Riva slovinška* i kao *Riva od Hrvatov*. U nastavku svojega teksta Katičić spominje jednu od Occhijevih knjiga koje naslov također potvrđuje da su se nazivi *slovinški* i *hrvatski* rabili kao sinonimi: *Način za moći naučiti jedan putnik Latinin slovinjski jezik, a Hervat italijanski*. O uklopljenosti naziva *ilirski* u taj sinonimni niz zorno svjedoči Lovro Šitović kao autor *Latinsko-ilirske gramatike* (1713.) i autor epskoga djela *Pisna od pakla* (1727.). Njemu su nazivi *hrvatski* i *ilirski* istoznačni, s posebnosti da na latinskom rabi nazive *Iliri* i *ilirski*, a na materinskom jeziku *Hrvati* i *hrvatski*. Filip Grabovac postupa slično pa već u naslovu svoje knjige iz 1747. značenjski izjednačuje nazive *hrvatski* i *ilirski*: *Czuijt razgouora, Naroda, i Jezika Illiričkoga, alliti Aruackoga*. Za »narod ilirički, slovinjski i arvacki« kaže da je to »jedan sve jezik premda su tri imena« (338).

Naziv *ilirski* imao je dakle u Petrovićevu okružju dva osnovna značenja: 1. mlađe značenje u odnosu na Srbe i njihov književni jezik koje su u uporabu uvele bečke kancelarije i 2. tradicionalno značenje *hrvatski* koje je prevladavalo u uporabi na južnoslavenskom prostoru. Kako se razlikovanje tih dvaju pojmova svojevremeno odražavalo u praktičnom životu u odnosu na jezik, vidi se npr. u tome da Ivan Ambrozović iz Sombora 1808. godine izdaje knjigu *Proricsja i narecsenja...* u kojoj je na ikavici »sa serbskoga jezika na illyricski privedena, nadopunjena i sloxena« knjiga Jovana Muškatirovića *Pričte iliti po prostom poslovice, temze sentencije iliti rečenija*. Recipročno tomu Georgije je Mihaljević 1803. godine *Aždaju sedmoglavu* Vida Došena preveo s »dalmatinskoga« na »slaveno-srpski«, a 1818. tiskano je i srpsko izdanje Kačićeve knjige *Razgovor ugodni naroda slovinškoga* pod naslovom *Pěšnoslovka... iz knjige Andrie Kačića izvedena, po obrazu, vkusu i glagolu serbskomu ustroena*.

Da bi se odupro nametanju hrvatskoga književnojezičnoga tipa i hrvatskoga književnoga jezika putem zajedničkoga naziva *ilirski*, Petrović se u svojem govoru na sjednici od 9. siječnja 1792. već u imenovanju jezika jasno razgraničio: Stulićev je »ilirski« nazvao onim nazivom iz sinonimnoga niza za koji je smatrao da je najprimjereniji svojem pojmu i da taj naziv ujedno na nominalnoj razini primjerenom razgraničuje Stulićev »ilirski«

od njegova »ilirskoga«, tj. slavenosrpskoga. Pored toga, Petrović je za svoje imenovanje Stulićeva štokavsko-jekavskoga jezika mogao imati i jednu dodatnu motivaciju. Radi se o tome da su neki Srbi ekavci svojevremeno (i)jekavsku štokavštinu u cjelini smatrali »hrvatskim jezikom«, o čemu će u ovom radu još biti riječi. Petrović nije mogao znati da će već početkom 19. stoljeća dobar dio slavističke znanosti svim štokavcima nametati upravo srpsko ime i da će to nametanje mnogi srpski javni djelatnici blagonaklono podupirati.

U skladu s idejom o Stulićevu rječniku u pravoslavnim školama 1783. godine krajinski je general de Vins zatražio od pakračkoga episkopa da se pravoslavni katehizmi propisani za djecu graničara prevedu sa »starosrpskoga« (»alt-servischn«) na »hrvatski i odnosno ilirski jezik« (»Kroatisch und respective Ilyrische Sprache«) (Grujić 1909:208). Međutim, svi ti i drugi pritisci izvana nisu urodili očekivanim plodom. Iako su pojedina djela poput Rajićeva *Katihizisa maloga* iz 1774. jezično djelomice adaptirana u skladu sa željama iz Beča, pravoslavni su krugovi u cjelini uspjeli obraniti svoju književnojezičnu tradiciju i kulturni integritet.

Odluku o zabrani ćirilice i slavenosrpskoga jezika austrijske su vlasti povukle, no nisu odustale od svojega krajnjega cilja. Dok su ga u drugoj polovici 18. stoljeća pokušavale ostvariti zabranama i naredbama, početkom 19. stoljeća pokrenule su projekt koji je pravoslavne Srbe trebao potaknuti da »sami« i »dragovoljno« reformiraju svoj književni jezik i kulturu. Ključnu je ulogu u tom projektu igrao jezikoslovac Jernej Kopitar.

Kopitarov austroslavizam

Slavenosrpski književni jezik Jernej je Kopitar smatrao izrazito negativnom pojavom. Vjerovao je da sprječava asimilaciju austrijskih štokavskih pravoslavaca u katoličkom okružju i da služi kao medij preko kojega se na austrijskom teritoriju širi ruski utjecaj, kulturni i politički. 25.V.1819. austrijskomu redarstvu stoga tumači ovako:

Ilirski narod, kako rimskoga tako i grčkoga obreda, govori jednim jezikom: ali pravoslavno svećenstvo nastoji ukloniti tu jednakost jezika time što govorni jezik, koji je kod katolika već 300 godina književni jezik, proglašava žargonom kojim se ne može pisati, i zato pokušava kao književni jezik naturiti svojoj pastvi mrtvi staroslavenski jezik iz ruskih crkvenih knjiga. Time kani spriječiti daljnje stapanje svojih vjernika s katolicima. (usp. Do brašinović 1980:85)

Budući da su se metode s kraja 18. stoljeća pokazale neučinkovitima, Kopitar je ocijenio da treba pronaći Srbe koji bi pod njegovim vodstvom pri-

mjereno reformirali srpski književni jezik. Ta je reforma imala dva glavna cilja: suzbiti ruski utjecaj na pravoslavne Srbe i književnojezično ih ujediniti s katoličkim Hrvatima (štokavcima i čakavcima). Kopitar je vjerovao da bi se njihovim primjerenim književnojezičnim ujedinjenjem učinio glavni korak prema stvaranju novoga srpskoga etničkoga središta, prozapadno orijentiranoga i dobrim dijelom katoličkoga. To bi etničko središte jačalo austrijski utjecaj prema istoku, a svojom težnjom k ujedinjenju sa Srbijom jednoga dana čak i omogućilo širenje austrijskih granica (usp. Pogačnik 1978:62, 110–111, 174, 179).²

Mnogo toga govori da je Kopitar svoj plan razradio i počeo provoditi u dogovoru s austrijskim redarstvom. Npr., u redarstvenom izvješću od 25.VII.1807. Dositej se Obradović spominje kao autor »revolucionarne knjige« u kojoj se iznose protuaustrijske misli. U toj se knjizi Obradović navodno zalaže za obnovu staroga srpskoga carstva (Ivić 1931:30). 4.IX.1810. neki tajni agent upozorava Vrhovnu redarstvenu službu da bi o D. Obradoviću kao osobi s nejasnim smjernicama djelovanja trebalo skupiti podrobnije informacije. Tajni agent pri tome upućuje na novoga slavenskoga cenzora Kopitara koji bi mogao uspostaviti vezu s nećakom D. Obradovića, Gregorom Obradovićem (Ivić 1931:47–48). Vrlo toplo preporučuje Kopitara i za druge zadatke, koje ne opisuje. Kopitar bi općenito mogao biti od koristi, kaže. Kad to uzmemo u obzir, ne možemo smatrati slučajnošću da iste godine Kopitar javno izražava »nadu« da će se roditi novi »moćni srpski car« kakvim je već veliki Dušan htio biti (Miklosich 1857:24). Za srpsko govorno područje tvrdi da se prostire od Istre do Srbije³ i pri tome se poziva upravo na D. Obradovića.⁴ Kopitarova je poruka poprilično jasna: »srpsko« bi govorno područje trebalo pripasti novomu Dušanu, a Dušanovo bi carstvo, što izričito ne kaže, trebalo biti uvršteno u austrijsko carstvo.

² Drugim južnoslavenskim etničkim i književnojezičnim središtem Kopitar je zamišljao slovensko središte koje bi obuhvatilo i Hrvate kajkavce. Slovenskomu i srpskomu središtu naknadno je pridodao i bugarsko. Usp. Pogačnik 1973:138.

³ Iste godine Kopitar uvjerava Dobrovškoga da su hrvatski i srpski jedan jezik: »Kroatischer und Serbischer Dialekt sind synonyma« (Jagić 1885:87). Svezu *srpski ili hrvatski* kao istoznačnicu naziva *ilirski* Dobrovšký rabi u drugom dijelu Slovanke (1815.). Kopitar ju pak rabi već u prikazu prvoga dijela Slovanke (1814.) (Miklosich 1857:284). Prema Kopitaru drugi je dio Slovanke tiskan nekoliko mjeseci nakon prvoga dijela.

⁴ Radi se o Obradovićevoj tvrdnji iz 1783. godine da »žitelji crnogorski, dalmatski, hercegovski, bosanski, servijski, horvatski (kromje mužâ), slavonijski, sremski, bački i banatski (osim vlaha)« govore jednim jezikom, po njegovu mišljenju »slavenosrpskim«. Obradović na tome mjestu uvodi i krilaticu o Srbima pravoslavne, katoličke i islamske vjere, usp. Obradović 1964:220. Lako je moguće da je Obradović, koji je svoj jezik prilagođavao narodnomu jeziku pod utjecajem hrvatskih pisaca, svoje velikosrpske izjave donosio pod utjecajem J. Dobrovškoga, koji je 1782. godine Hrvate i sve ostale Slavene proglasio podrijetlom »Srbima«. Usp. Grčević 1997b, 1999.

Karadžić kao Kačićev nasljednik

Jednu od središnjih uloga pri reformi srpskoga književnoga jezika Kopitar je namijenio narodnim pjesmama. Njihovim objavljivanjem htio je popularizirati jezik koji nema rusizama ni crkvenoslavenizama i tako svima pokazati da jezik srpskih pisaca nije »pravi« jezik. Narodne je pjesme Kopitar najprije »slušao negdje od Hrvata graničara« (Karadžić 1896:66), a presudni je utjecaj na njega izvršio A. Kačić Miošić, tj. Kačićeva knjiga *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756.¹, 1759.², 1801.³). Stoga Kopitar u potrazi za obnoviteljem srpskoga književnoga jezika traži najprije upravo Kačićeva nasljednika. Potragu započinje nakon dolaska u Beč 1810. godine, kada postaje austrijskim službenikom.⁵ 1811. obraća se čitateljstvu ovim riječima:

Još nešto! Hrvati imaju tako lijepe narodne pjesme da su više njih koje je priopćio Fortis, preveli i uvrstili Göthe i Herder u zbirku svojih besmrtnih djela. Zar se ne će nitko naći, tko će ih skupljati s više kritičnosti i potpunosti nego što je to činio franjevac Kačić? I naši pseudohrvati [=kajkavci] imaju lijepe pjesme. (usp. Miklosich 1857:46)

Kopitar i u privatnim pismima traži osobu koja bi nadmašila Kačića pa arhimandrita L. Mušickoga također pokušava potaknuti da postane »boljim Kačićem« (1.XI.1811.):

Kad bi se samo među Ilirima našao bolji Kačić, koji bi stvarno najljepše narodne pjesme svakoga sadržaja skupljao: Srbi i Hrvati imaju u tome blago kao možda nijedan drugi narod! Već imam ponešto hrvatskih, a još mi je više obećano: smijem li se i Vama u povodu srpskih obratiti? (usp. Jagić 1897:786–787)⁶

Mušicki je počeo skupljati narodne pjesme, no za Kopitara nije bio povoljan suradnik zbog svojih stavova o srpskom književnom jeziku. P. Ivić ustvrđuje da nijedan od Srba, sve do Vuka, ili nije bio voljan, ili nije bio u stanju, prihvatiti se Kopitarovih velikih jezičnih zadataka. Zato je Kopitar »tako glasno kliknuo« kada je krajem 1813. godine u Vuku Karadžiću napokon našao pravoga čovjeka (Ivić 1986:256). Karadžić je za Kopitara bio vrlo povoljan suradnik zbog više razloga, pa i zato što je bio potpuno ovisan o Kopitaru. Kopitar mu je pomagao pri liječenju njegove teške

⁵ Usp. Miklosich 1857:65 i Kopitarovo pismo Grimmu od 6.IX.1826. u kojem piše ovako: »Jednog sam Vuka tražio od 1808. do 1813. godine« (usp. Vasmer 1938:47). Usp. glede Grimma Kopitarovo izvješće policiji od 4.VII.1824., Ivić 1926:224.

⁶ 29.VI.1813. godine potiče Kopitar Mušickoga da napiše srpsku slovniciu (Jagić 1897:794). Mušicki je nakon toga napisao (neobjavljeni) nacrt za slavenosrpsku slovniciu u kojem za opisani jezik tvrdi da ima pet naglasaka.

bolesti (navodno sifilisa)⁷, a već se je 1815. godine počeo brinuti i o tome da mu osigura egzistenciju i omogući trajni boravak u Beču (usp. Toporišić 1988:226). Pored toga, Karadžić je po vjeroispovijednim pitanjima za svoje vrijeme bio poprilično slobodnih svjetonazora, zbog čega se i danas neki njegovi kritičari pitaju nije li on potajno postao katolik (usp. Samardžić 1997). Pitanje se postavlja prvenstveno zato što se je Karadžić 1818. vjenčao u Beču u katoličkoj crkvi za katolkinju Anu Krauss. Kopitar im je bio vjenčani kum. Na popisu vjenčanih Karadžiću je pod rubrikom vjeroispovijedi upisano da je unijat. Samardžić Karadžićev moralni kredibilitet dovodi u pitanje i zato što je Karadžić svojoj ženi ponudio da će njihovu novorođenu kćer Amaliju — ako ju braća i sestre ne budu voljeli — nekomu pokloniti ili prodati. Samardžić misli da se u tome može naći odgovor na pitanje »zašto je baš Karadžić pristao na ulogu ›oca srpske pismenosti‹, zašto je onako rasprodavao naše stare knjige neprocenjive kulturne vrednosti, i zašto je, na kraju krajeva, čitavo srpstvo stavio na prodaju. Pa on je i svoje rođeno dete stavljao na prodaju!«.

Nakon što je 1813. upoznao Kopitara, Karadžić je na njegov poticaj objavio zbirku narodnih pjesama u dvije knjige (1814. i 1815.) i slovniciu *Pismenica...* (1814.). Slovnica je nastala dobrim dijelom prevođenjem Mrazovićeve slavenoserbske gramatike (1794.¹), no među ostalim i pod utjecajem nekih nepoznatih zapadnoeuropskih vrela (usp. Keipert 1992:127 i Butler 1969). Iz Kopitarove recenzije proizlazi da Kopitar *Pismenicom* nije bio zadovoljan. Ipak, u kritici je vrlo blag, da ne obeshrabri Karadžića. Nezadovoljstvo *Pismenicom* vjerojatno je glavni razlog zbog kojega Kopitar Karadžiću najavljuje da će mu otkupiti samo 22 do 30 primjeraka *Pismenice*, a čak pedeset primjeraka *Pjesnarice*.⁸

Zbirke pjesama iz 1814. i 1815. Karadžić je nazvao *Mala prostonarodna slaveno-serbska pješnarica* i *Narodna srbska pješnarica*. Naziv *pješnarica* preuzeo je iz hrvatskoga u kojem je (s ikavskim refleksom jata) bio uobičajen kao naziv za Kačićevu knjigu *Razgovor ugodni...* (Kekez 1987:547–549). *Pješnaricu* iz 1815. Karadžić je posvetio »Jerneju Kopytaru Krajncu« kao »najvećemu prijatelju i dobroželatelju Srbskoga knjižestva«. Kopitar je u Karadžićevoj *pješnarici* objavio neke hrvatske stihove iz Fortisa, a kaže da

⁷ O Karadžićevu liječenju Kopitar piše 1814. godine: »Dieser serbische Exulant, ein ganz ausnehmend offener Kopf, hat in Karlowitz 3 Schulen studirt, ist aber leider an den Folgen der Siphylis in Kur struppirt. Ich habe vor allem. womöglich seine Cur eingeleitet.«, cit. prema Burian 1933:2.

⁸ Usp. u Kopitarovu pismu Karadžiću od 21.III.1815. sljedeću rečenicu: »Sagen Sie mir doch den Preis der 50 pješnarice, und der gewünschten 22–30 pismenice, und an wen ich das Geld erlegen soll.«, Karadžić 1811–1821:217. Nema razloga misliti da taj novac nije potekao iz državnoga proračuna.

je kanio na ćirilici »pravilno« izdati i najljepše Kačićeve pjesme. Spriječilo ga je samo to što u danom trenutku nije uspio nabaviti primjerak knjige *Razgovor ugodni*...⁹

Predgovor *Pjesnarice* iz 1814. Karadžić započinje opisom kako na poziv učitelja L. Mušickoga da mu učenici napišu »prosti pjesana Serbski«, nije mogao napisati nijednu. Kaže da je mislio kako se Mušicki »črez to podsměva nama, kao momčadma, koja su po šumi kod svinja, kod koza, i kod ovaca odrastla.« Nakon što ga je »siromaštvo od nauka rastavilo i u otečestvo oteralo«, našao je ondje jednu »veliku Pěsnaricu (od Kačića) sa Latinskim pismenima pečatanu«. Ćim ju je uzeo u ruke, vidio je da su njezine pjesme »baš onakove iste, kakove naši Serblji kod vatre sědeći uz gusle pėvaju«. Odmah je počeo sumnjati u to da je Mušicki s njima svojevremeno šalu provodio, a kada je Kačićevu pjesmaricu svu pročitao, počeo je »naměrenje« L. Mušickoga pobliže »događati«.

Kopitar nije razmišljao tek o tome da Karadžić iz Kačićeve knjige prepíše nekoliko pjesama, već i o tome da ju prepíše čitavu, i to očigledno zato što ju »od svih latinskim slovima tiskanih knjiga čitaju i pravoslavni Srbi«¹⁰. Znakovito je da Kopitar Karadžiću kao čitatelje njegova novoga izdanja Kačićeve knjige ne predočava samo Srbe, već i Hrvate. To je zato što je Kopitar Karadžićevom reformom od samoga početka kanio obuhvatiti i Hrvate:

Krajišnici mi pišu: Potrebna je *upornost jednoga Vuka* da bi se iz lošega Kačićeva pravopisa punoga pogrešaka uspostavio srpski tekst (ja sam im pričao da ste čitali Kačića): neka samo cijeloga Kačića prenese *srpskim slovima*, tada bi i za *nas* (notabene, za nas Šokce) postao čitljiv i tada bismo uistinu mogli uživati u njemu. To biste stvarno trebali učiniti, cijenjeni prijatelju [...] (usp. pismo od 27.V.1814., Karadžić 1811–1821:176)

Glede pravopisne reforme koja se najavljuje u tom pismu, treba reći da je Kopitar već prije nego što je postao cenzorom u Beču, zamišljao slovo-pis prema Adelungovu načelu »piši kao što govoriš« (Butler 1969:481), a 8.VIII.1810. iznio je Dobrovskomu zamisao o slovo-pisu u kojem bi svaki glas imao svoje slovo, a svako slovo samo jedan glas (Jagić 1885:160).¹¹ Pravopisnu reformu prema tim načelima Kopitar je proveo 1818. u *Srpskom rječniku*. Po svemu sudeći na nju je utjecala i Kačićeva knjiga *Razgo-*

⁹ »In ganz Wien kein Kacich's Razgovor ugodni aufzutreiben. Ich hätte gleich auch noch die schönsten Lieder aus ihm mit serbischen Lettern correct mitabdrucken lassen.« (9.III.1814.), cit. prema Burian 1933:2.

¹⁰ Usp. Kopitarov prikaz *Slovanke* iz 1814. godine, Miklosich 1857:287.

¹¹ 24.IV.1811. piše da je »ovih dana« dobio brošuru *Salo debeloga jera* (1810.) koja ga iznenađuje svojom logičnošću (1885:198, usp. Okuka 1975:39–40 i 45, bilješka br. 62). U onoj mjeri u kojoj je Karadžić gradio na Mrkalju, činio je to u okvirima koje mu je odredio Kopitar.

vor ugodni (Kačić 1801). U njoj se u stihovima dvosložni slijed /ije/, koji nije jatovskoga podrijetla, redovito piše »ije« (vrlo rijetko »ie«). Ijekavski refleks staroga jata sa dvosložnom vrijednosti (koju određuje poglavito deseterački metar) piše se također »ije«, no i »ie«: učestali pridjev *bijel* piše se redovito s »ije«, a u drugim riječima čini se da prevladava »ie«. Nasuprot tomu, jekavski refleks jata s jednosložnom vrijednosti (primarni i Kačićev sekundarni) bilježi se redovito s »je«.¹²

Karadžić je prije nego što je na Kopitarov poticaj 1818. uveo latinično slovo »j«, dvosložni refleks jata i slijed /ije/ nejatovskoga podrijetla bilježio redovito kao »ie« (npr. *on pie*), a jekavski kratki refleks s pomoću slova »e« (= »è«), koje mu je mjestimice označavalo i /e/. Za pisanje ijekavskoga odnosno jekavskoga refleksa u stihu 1814. i 1815. glavno mu je mjerilo bio — kao i Kačiću — metar stiha (Vončina 1995:144–145). Karadžić je kao nesuđeni priređivač novoga izdanja Kačićeva *Razgovora* sigurno uočio opisano pravopisno razlikovanje dvosložnoga i jednosložnoga jatova refleksa. Treba pretpostaviti da ga je prema Kopitarovim napatcima i prema svojem vlastitom jezičnom osjećaju usustavio te primijenio i na prozni tekst. *Razgovor ugodni* kao moguć uzor Karadžiću pri pisanju »ije«/»je« ostao je uglavnom nezapažen jer je Kačićev jezik pretežito ikavski, a prožet je i takvim (i)jeka-vizmima koje je Kačić sam stvorio (npr. *Mjelovan* umjesto *Milovan*).

Da se Karadžić na početku u prihvaćanju Kopitarovih pravopisnih zamisli povodio prvenstveno za materijalnim interesima, vidi se kad piše Kopitaru da će slovo »j« prihvatiti onda ako bude novaca (vidi dolje). Krajnji cilj reforme srpskoga pravopisa bio je — tvrdi Kopitar — Srbima »olakšati prijelaz na latinicu«:

Rječnik je trebao definitivno odrediti pravopis [i slovopis] na način koji bi omogućio da položi ispit pred kritičarima u cjelini i ujedno pred austrijskim domoljubom, koji je njime htio olakšati prijelaz na latinicu.¹³ Najpri-

¹² U ovim je stihovima razvidno grafijsko razlikovanje dvosložne i jednosložne skupine /(i)je/ koje se proteže kroz cijelo izdanje *Razgovora ugodnoga* iz 1801. godine: *Damu rusù odsieče glavu / Akadaga ugledao bise / Izragnena i svega karvava / Neki gne-mu odsjeczati glave / Vechga bije teskim Buzdohanom; Ugledase sojetlost na duhove / U bijelu gradu Czarigradu; Zajedrisce g'bjelu Czarrigradu* (129), *Mnoghe turske odsieče glave; Josch i turske glave odsjeczali; Turčinuje ruku odsjekao* (185), *Zmije bihu i Vukasovichi / Vjetezovi i Gospodičichi* (185), *Cardinala Boxjegh namisnika; Koji grije prokligne i kara* (187), itd. Takvo razlikovanje nije sustavno provedeno utoliko što slova »ie«, za koja smo vidjeli da imaju dvosložnu vrijednost, u posebnim slučajevima mogu imati i jednosložnu vrijednost. Riječ *svijet* piše se npr. s »ie« i onda kada metar traži »je«: *Kolikoje na svijetu junàkà* (1), *Nije lasno posvietu odditi* (2). Usp. također *Oronuo i josch osliepio* (2), *Dospivajuch pozdravgliamte liepo* (2).

¹³ Prevoditelji srpskoga prijevoda tu su rečenicu preveli kao da je Kopitar *sebi* želio olakšati prijelaz na latinicu, a ne Srbima kojima je reformirao književni jezik i pra-

je zbog Vuka, koji je, kao dobra glava, morao prepoznati njegove prednosti; austrijski domoljub bio sam ja.

U svezi s Kačićem Karadžić odgovara Kopitaru 1.VI.1814. da bi on Kačića »na zahtjevanje jednoga Kranjca« dragovoljno i s radošću prepisao. Međutim, riječ je o golemoj knjizi pa je za tisak teško platiti, a može biti i to da »neće četi ni ko kupovati, érbo su ono ljudi čitali šokački, i nije ništa novo«. On će se unatoč tomu, nastavlja Karadžić, ako Kranjac kaže, prihvatiti na zimu posla, pak makar samo »objavljenje na predčislenje« dao (Karadžić 1811–1821:180–181, Jagić 1897:1).

Kopitar je odustao od nakane da Karadžić izda novo izdanje Kačićeve knjige *Razgovor ugodni*, no Kačić je ipak bio taj koji je preko Kopitara potaknuo Karadžićevo objavljivanje narodnih pjesama. Zbog toga i Grimm (1824.) Kačića smatra Karadžićevim prethodnikom, iako misli da je Karadžić iznad Kačića, i to zato što su Kačićeve pjesme tek »izmišljotine u tonu narodnih pjesama« (Vasmer 1938:XX). Prije nego što je Grimm pod Kopitarovom sugestijom napisao te riječi, Kopitar mu je (17.XII.1823.) javio i to da je zbog Kačića »čak i sam Vuk naučio čitati šokački!«. Kopitar nado daje da »od kada je Vuk tiskan, ne će više nitko, nijedan pravoslavac, kupiti franjevca« (Vasmer 1938:10).¹⁴ Da bi umjesto popularnoga Kačića uzmogao nametnuti Karadžića, Kopitar ga je svim silama u inozemnim intelektualnim krugovima pokušavao učiniti slavним i cijenjenim. Njegov je inozemni ugled trebao na lokalnoj razini zasjeniti sve njegove možebitne suparnike. S tim je ciljem Kopitar među ostalim upriličio i to da na njemačkom jeziku Karadžićevu slovnici iz 1818. pripremi i izda upravo J. Grimm. Grimm je podržao Kopitara i na drugim razinama. Stoga je npr. u svojem izdanju Karadžićeve gramatike napisao da je netrpeljivosti koju »srpska zemlja« (osim Karadžića) pokazuje prema svojem vlastitomu jeziku, u ime »nepristranih promatrača« dovoljno suprotstaviti kao odlučujuću činjenicu (»eine einzige schlagende Thatsache«) latinske južne Slavene u Iliriji, koji njeguju i brižno izgrađuju to sasvim isto narječje već tristo godina. Grimm misli da je književnojezični rad katoličkih Ilira turske i austrijske Srbe već odavno trebao potaknuti na oponašanje (»Nachahmung«) (Grimm 1824:XVI).¹⁵ Vidljivo je da Grimm preuzima Kopitaro-

vopis, usp. Dobrašinović 1980:98 i Ivić 1926:205.

¹⁴ Kopitar 3.IV.1830. godine piše Hanki da traži izdanje Kačića iz 1807. [sic!] godine i moli da mu ga posudi ili pokloni. Kaže da očekuje »nove primjerke« iz Dubrovnika, no da će Hankin možda prije stići (Jagić 1897:85, usp. i str. 807. gdje Mušickomu 26.III.1830. piše slično). Kačić je očigledno bio vrlo popularan u Kopitarovim krugovima.

¹⁵ Na Grimmovo pitanje tko su zapravo Morlaci, Kopitar mu je odgovorio da su to čisti Slaveni, a u zagradama je pridodao da se radi o »Srbima i Hrvatima« (17.

va shvaćanja, da ne pokazuje nimalo razumijevanja za srpske književnojezične posebnosti i da poprilično otvoreno traži da se hrvatska književnojezična tradicija uvede u srpske krugove. Kopitar je u svojim javnim nastupima s donošenjem takvih zahtjeva bio oprezniji od Grimma,¹⁶ među ostalim zato što mu je iz srpskih crkvenih redova već 1818. godine javno bilo predbačeno kako je i sam Vuk¹⁷ priznao da je svoje ime uzmogao zaboraviti od kada sluša sporne narodne pjesme. Time je srpsko svećenstvo izrazilo bojazan da su te pjesme opasne po srpski narod, tj. da bi mogle prouzročiti njegovo rastakanje.¹⁸ Da bi se to u cijelosti razumjelo, treba se prisjetiti pokušajâ austrijske monarhije da pokatoliči pravoslavni živalj te da je najmanje polovica narodnih pjesama objavljenih u Karadžićevim knjigama čisto hrvatskoga («šokačkoga») podrijetla (usp. Mlač 1972:12–13).¹⁹ U »sopstvenoj otečeskoj zemlji«, tj. u Srbiji, mnoge su Karadžićeve narodne pjesme do njegova djelovanja »malo poznate bile« (Karadžić 1896:61).

»Srpski rječnik« (1818.) kao proturuska brana katoličke većine

Stožerno je djelo Kopitarove reforme *Srpski rječnik* iz 1818. godine. Već 1815. godine u prikazu Karadžićeve *Pismenice* Kopitar najavljuje da bi

rječnik srpskoga narječja, za koji su vrjedniji ili sretniji Šokci skupili toliko materijala, morao kakav Vuk samo srediti (i za strane istraživače opskrbiti njemačkim objašnjenjem). (usp. Miklosich 1857:314)

XII.1823.): »Die Morlaken sind reine Slawen (Serben und Croaten)« [...] (Vasmer 1938:11). U skladu s time Grimm je za morlačke pjesme koje je objavio Albert Fortis, 1824. u zagradama nadodao da su one »serbisch-croatische«: »morlakische (d.h. serbisch-croatische) Lieder« (Grimm 1824:XX). Neki autori pokušali su na temelju toga Grimmu pripisati zaslugu da je prvi uveo jezični naziv *srpsko-hrvatski*. Međutim, kadgod Grimm govori o jezicima, spominje samo *srpski*, a nikada *srpsko-hrvatski*. Hrvatski mu uopće nije jezik, već ga je prema Kopitarovim naputcima podijelio između slovenskoga i srpskoga. Djelo *Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik* Kopitar više puta naziva Grimmovom »srpskom slovnícom« (Vasmer 1938:10, 23, 46), valjda zato što ju je Grimm više pisao nego prevodio.

¹⁶ Da je vješto iskorištavao postojeće animozitete, vidi se npr. kada 1812. za kritičara pjesama L. Mušickoga posprдно kaže kako mora da je to Madžar ili »ein elender шоканц«, Jagić 1897:792.

¹⁷ Ime »Vuk« tu nije hipokoristik. Karadžić se je do dolaska u Beč zvao samo »Vuk«. To je ime dobio kao dijete da ga brani pred vješticama i zlim silama.

¹⁸ »Bemerkungen über die literarische Nachricht des Hrn. K. in dem Österreichischen Beobachter Nro. 119 vom 29. April 1818. S. 637. 638.«, *Oesterreichischer Beobachter*, 260, 17.IX.1818., 1366–1368.

¹⁹ Karadžić je skupljao i ikavske pjesme. »Dijalektološki« to obrazlaže ovako: »dite bili, lipi, bida to je u ercegovačkom narječiju samo u pjesmama, mjesto d'jete, b'jeli, bj'eda«, cit. prema Belić 1948:142–143.

Kao izvor za »rječnik srpskoga narječja« Kopitar 1815. određuje rječnike »Šokaca Mikalje, Dellabelle, Voltića, Stulija, dalje i Habelića, Jambrešića i Belostenca« (1857:319). Karadžiću javno nudi ne samo da će tražiti izdavača toga još nenapisana rječnika, već da će ga i pronaći (1857:319–320). U to vrijeme još ne zna da će najveći dio posla pri pisanju rječnika pripasti njemu.

Nakon Karadžićevih početnih i neuspješnih leksikografskih pokušaja iz 1815. godine²⁰ Kopitar uočava da Karadžić sam nije u stanju prikupiti građu za rječnik. Zato ga mudro udružuje s Mušickim. U pismu od 5.XII.1815. moli Mušickoga da u Šišatovcu primi Karadžića radi poduke latinskoga (Jagić 1897:796). Mušicki na to pristaje, a Kopitar Karadžića u Šišatovac šalje da ondje s Mušickim piše rječnik, što Mušicki saznaje tek nakon Karadžićeva dolaska. Krajem 1815. godine Karadžić stiže u Šišatovac, a s kojom se ozbiljnošću prihvaća posla, vidi se kada Kopitaru 26.I.1816. javlja da mu još nije pisao jer je »kojekuda odao«. Kaže da je Mušickomu predao (Kopitarovo) pismo²¹, a u svezi s radom na rječniku izjašnjava se ovako:

Odve sam već počeo učiti Latinsku gramatiku, i sad drugo ništa neradim, nego iju učim i *rječnik* pišem; i da vidite kako nešto može biti ot ovoga Srbskog rječnika, samo Vas još ovo moramo (ja i G. Muš.) moliti: da nam pošljete Vaše sve Šokačke rječnike, kao n. p. Štulija, Jambrešića, Delabelu, i Belostenca; i jošte *Rosijskij Akademičeskij slovar* (za potrebu G. Mušickoga). (Karadžić 1811–1821:268)

Mušicki je očigledno procijenio kako ne bi bilo pametno poslušati Kopitara i hrvatske izvornike zatražiti od njegova šefa metropolita Stratimirovića. Stratimirović je bio oštar Kopitarov protivnik i zabranjivao je Mušickomu da ugošćuje Karadžića. Stoga Karadžić piše Kopitaru da rječnike u blizini ima i Stratimirović, no budući da je on »najveći neprijatelj srpskoga jezika«, kaže da »nisu radi« od njega prositi pomoći. Nadodaje: »to treba da nam Vi pošlęte«. Čim rječnike primi, odmah će poslati »objavljenje« da se tiska, a prije toga se ne usudi (»pređe ne smijem«). Kopitar je pisci-

²⁰ Usp. Kopitarove riječi »Moj Vuk sada piše Srpski rječnik« u pismu J. Dobrovskomu od 15.IX.1815., Jagić 1885:409. Dobrovský je proučavao starije hrvatske rječnike i Kopitaru iznio primjedbe koje su uvažene u *Srpskom rječniku* (1818.). Glavnu primjedbu J. Dobrovskoga Kopitar nije prihvatio: Vuk ne bi trebao pisati cijeli rječnik, već samo »glosarij kao dopunu Stulliu, Voltiggju odnosno zapravo ilirskome (srpskome) iz g. 1791., s obzirom da njegovi sunarodnjaci imaju u rukama toga.« Smatra da bi »to bi bila velika ušteda za naš novčanik«, Toporišić 1988:227. Zbog neslaganja oko srpskoga književnoga jezika Kopitar Dobrovskoga nije u cijelosti obavijestio što točno kani s Karadžićevim rječnikom, iako je Dobrovský to slutio. O svojim krajnjim ciljevima, čini se, Kopitar nije govorio ni Grimmu.

²¹ U tom pismu Kopitar Mušickoga očigledno moli da pomogne Karadžiću pri pisanju rječnika te ga upućuje da hrvatska vrela nabavi od Stratimirovića.

ma *Srpskoga rječnika* hrvatske izvornike poslao 18.III.1816. na neku adresu u Novom Sadu. Karadžić mu 22.III. odgovara da se raduje što će rječnici stići te da već današnjom (sic!) poštom Frušiću šalje »objavljenje« o *Srpskom rječniku*.²² Nekoliko dana nakon što su rječnici iz Novoga Sada mogli biti dopremljeni u Šišatovac, Karadžić poručuje Kopitaru (29.III.1816.) da će »ovde biti do Vaskrsenija« (katoličkoga) i da onda odlazi u Srbiju, navodno »zbog dijalekta«. Karadžića onamo očigledno tjeraju neki važniji poslovi, a na rječniku kao da mu se ne radi. Da ne razljuti Kopitara, javlja mu da će rječnik za deset dana biti gotov. Ujedno ga upozorava da Srbiji u dativu ne kažu *meni* i *tebi*, već *mene* i *tebe*, kao u »vinitelnom« padežu. Izriče preporuku da bi se toga trebali držati i oni. (Kopitar to nije prihvatio.) Zatim Karadžić Kopitara obavještava da je u hercegovačkom dijalektu (tj. natuknicama) na nekim mjestima stavio *ě* (tj. (*i*)*je*) gdje Hercegovci imaju *e* ili *i* (!)²³ (radi se očigledno o unaprijed dogovorenim zahvatima). Na rječnicima mu ne zahvaljuje pa Kopitar 5.IV.1816. u strahu za dragocjene knjige *moli* Karadžića da mu potvrdi njihov primitak. Budući da Karadžić ne odgovara (što se ne može drugačije protumačiti nego znakom izrazite neozbiljnosti), Kopitar se obraća 12.IV.1816. Mušickomu istim povodom. Pun optimizma poručuje mu neka *rade* na rječniku, kojemu će on (Kopitar) dati završni oblik.²⁴ P. Ivić smatra da je Karadžić bio taj koji je u hrvatskim rječnicima išao »od jedne reči do druge« i ispisivao »one koje je i sam znao iz sopstvenog jezičkog iskustva« (Ivić 1986:257). Međutim, kad uzmemo u obzir kronologiju događaja i Karadžićeva izbivanja, vidimo da udjel L. Mušickoga u tom poslu nije mogao biti malen. Mušicki, Karadžić i Kopitar imali su dovoljno svaki svojih vlastitih razloga o tome ne govoriti pa je uloga Mušickoga kao početnoga suautora rječnika pala u zaborav.

Početak lipnja Karadžić se bez novoga leksičkoga materijala vraća s putovanja i stiže u Šišatovac, a 13.VIII.1816. javlja Kopitaru da su riječi već odavno skupljene i postavljene u azbučni red. Napominje da je i za Kopitara ostalo dosta posla. Oko njemačkoga prijevoda Mušicki mu nije pomo-

²² Usp. Karadžić 1818:3–9, najava s nadnevkom od 20.III.1816. Nije se teško dosjetiti kako je Karadžiću palo na pamet u toj najavi napisati da će trećinu riječi sam pronaći, a dvije trećine preuzeti iz »šokačkih« izvora. 19.III.1816. piše mu naime Kopitar da će njegov (Karadžićev) rječnik biti 2/3 kao poljski od Bandkea (koji mu također šalje kao primjer) ako »potpuno iscrpi« poslane rječnike i tomu pridoda svoje sjećanje i sjećanje okoline.

²³ U *primečanju* na kraju *Pjesnarice* iz 1814., gdje Karadžić tumači da je od svoje majke slušao narječje u kojem je *liepo*, *bielo*, *sviet*, potkradaju se Karadžiću ne samo ekavizmi (*ovde*, *detinstva*), već i ikavizmi (*gdi*, *viditi*).

²⁴ »Scribe te lexica accepisse. Dum dicis, eremitage tuam gavisam, discipulos dicis? Gaudeo tibi que et omnibus gratulor. Vos lexicon curate, ego hic typos.«, Jagić 1897:797.

gao »zašto [=jer] nema kad«. Karadžić je pak imao vremena u međuvremenu pripremiti »treću čast pješnarice«²⁵ i skupiti dovoljno narodnih zagonetaka koje bi rado objavio u posebnoj knjižici. Našao je čak dosta vremena da s Frušićem otputuje u Zemun i Raču i da se ondje »časti« čitavih deset dana (Karadžić 1811–1821:316). Iz njegove korespondencije proizlazi da ništa ne zna o rječniku što će 1818. godine biti tiskan pod njegovim imenom. U skladu s time Kopitaru najavljuje svoj skorašnji dolazak u Beč u rujnu i naivno nadodaje: »U novembru možemo početi pečatati. Ja velim da pečatamo 1000 ekzemplara?«.

Karadžić Kopitara u Beču više nije mogao zavaravati proizvoljnim tvrdnjama o kakvoći i količini skupljene građe.²⁶ Kopitar ga je ondje stoga natjerao da se opet lati hrvatskih rječnika. 18.III.1817. piše Karadžić Mušickomu kako će ovih dana početi čitati Mikalju.²⁷ To pismo pokazuje da je Karadžić hrvatske rječnike uistinu čitao, a ne *prelistavao*, što je naknadno tvrdio. Svoja je hrvatska vrela Karadžić naknadno pokušao čak i potpuno zaniijekati. U predgovoru drugomu izdanju rječnika (1852. godine) kaže npr. za prvo izdanje ovako: »Kao što sam u oglasu kazao, ja sam one riječi što su naštampane prije donio amo u glavi.« (Karadžić 1852:17). Ipak, Karadžić je spomenuo I. I. Sreznjevskomu — a Sreznjevski to objavio — da je od Kopitara dobio hrvatske rječnike i da se njima služio pri izradbi *Srpskoga rječnika* iz 1818. Te je rječnike, kaže, više prelistavao nego čitao i nije iz njih preuzimao riječi za koje nije bio siguran da ih nema u narodu. Pored toga, kaže da je u Beč donio veliku bilježnicu sa srpskim riječima. Nju je, vidjeli smo, većim dijelom mogao ispisati samo Mušicki. U prenošenju Karadžićeva svjedočanstva Sreznjevskomu slavistički su suvremenici već u 19. stoljeću uglavnom »zaboravljali« spomenuti hrvatske rječnike:

Postanak tome rečniku bio je, kao što je Vuk sam pripovedaio književniku ruskom Sreznjevskome, ovakav: »Kopitar je, — pripoveda Vuk — obično svako veče i na snegu i na kiši dolazio k meni; ja mu kazivah šta koja reč znači dokle je god ne bi shvatio. Za tim poče Kopitar prevoditi reči na latinski i nemački. Svaki dan se naš posao pomicaše dalje, i tako za tri godine bi gotov da se štampa rečnik s 26,270 reči. Na ovo vreme neću nikad zaboraviti, tada

²⁵ 22.III. piše da je »našao jednu babu iz Srbije« koja mu je kazala više od 50 pjesana ženskih koje je popisao. Pored toga, iz jednoga je 200 godine stara rukopisa (»pomenika«) izvadio više od 1000 srpskih imena za rječnik. P. Ivić smatra da su ona neuporabljiva kao izvor o onomastici Karadžićeva vremena.

²⁶ 27.IV.1816. piše Kopitar Hanki da je Karadžić prije odlaska u Srbiju imao 20.000 riječi, a odmah u sljedećoj rečenici kao objašnjenje toj pretpostavci nadodaje da je Karadžiću poslao »sve svoje šokačke rječnike«, Jagić 1897:12.

²⁷ Kopitar je Karadžića početkom 1816. upućivao da Mikaljin rječnik nabavi od Stratimirovića i da ga ekscerpira.

je moje nepouzđano znanje srpskog jezika postalo pouzđano; tada mi se malo po malo rodi misao o formi reči, njezinoj gramatikalnoj promeni, i o razlici izgovora po predelu i plemenu. Tako Kopitarom stavljen na noge, sve sam se više poznao sa svojim pozivom i postao u njemu pouzđan.«.
(Pavlović 1864:117)

U skrivanju Karadžićevih hrvatskih leksikografskih vrela sudjelovao je i Đuro Daničić. To se lijepo vidi na primjeru natuknice *barka* u Akademijinu rječniku (1. BĀRKA, *f. tal. barca, lađa, navigium*). Daničić ondje piše da je ta riječ potvrđena od 15. stoljeća, a od rječnika da se nalazi u Belostenčevu, Stulićevu, Vukovu i Daničićevu. U značenju *lađa mala* imaju je, kaže, svi rječnici osim Stulićeva, a »u Vukovu se dodaje da je to u primorju«. Za Stulića kaže na kraju članka sljedeće: »U Stulićevu je rječniku 'luogo da conservare e nodrire gli pesci, piscium vivarium', čemu nema potvrde.« Budući da Daničić po potrebi redovito spominje prvo izdanje Karadžićeva rječnika iz 1818., začuđuje da ga baš tom prilikom nije uzeo u obzir. Potvrđava za Stulićev pojam *barka* nalazi se naime upravo u njemu: »Barka, *f. der Fischbehälter, Fischhalter, vivarium piscium*«. Neko drugo značenje riječi *barka* u Karadžićevu Rječniku iz 1818. godine nije spomenuto, isto kao ni u Stulića. Dakle, potpuno je jasno da je ta natuknica skupa s člankom u Karadžićev rječnik iz 1818. preuzeta upravo iz Stulića, koji je zabunom propustio navesti njezino glavno značenje (*mala lađa*), a koje se, zato što ga nema Stulićev rječnik, zabunom ne spominje ni u *Srpskom rječniku* iz 1818. U drugom je izdanju *Srpskoga rječnika* tekst pod natuknicom *barka* prepravljen i proširen. Kaže se da se ta riječ u svojem prvom značenju rabi u *primorju*, a u drugom značenju da se rabi po sjevernim krajevima. U drugom značenju daje se ova definicija: »*der Fischbehälter, Fischhalter, piscina lignea*«. Očigledno je pri tome riječ o Stulićevu pojmu, iako je latinski prijevod modificiran. Da je izvorno gledano uistinu riječ o istom pojmu, potvrđuje njemački prijevod koji je ostao isti. Ipak, govoreći o drugom značenju riječi *barka* u Karadžićevu rječniku iz 1852. godine, Daničić ne uzima u obzir njemački prijevod koji je ostao isti u obama izdanjima Karadžićeva rječnika, već uzima u obzir samo modificirani latinski prijevod (koji je modificirao on!) i ponaša se kao da se radi o nekom sasvim novom pojmu. To mu omogućuje zaključiti sljedeće: »*piscina lignea; u tom značenju samo u Vukovu*«! Zahvaljujući takvim i sličnim postupcima, mnoge su riječi dobile svoje »najstarije« potvrde u Karadžićevim radovima. Da se to ne odnosi samo na pojedine riječi, pokazao je Franjo Galinec na temelju 60 poslovice iz Della Bellina rječnika. Karadžić je mnoge objavio u knjizi *Srpske narodne poslovice*, a Della Bellu kao svoje vrelo nije spomenuo: »Hrvatske narodne poslovice Della Belline odonda se [...] javljaju u nauci samo pod imenom

Vukovim, dok je sam Della Bella kao stvarni autor [odnosno primarni zapisivač] tih poslovice u Vukovu zborniku [*Srpske narodne poslovice*] do danas ostao sasvim nepoznat, dakle podpuno anoniman književni izvor.« (Galinec 1944:46).

Iako je Kopitar suautor ili čak glavni autor *Srpskoga rječnika* iz 1818. godine, njegovo se ime u Rječniku nigdje ne spominje. Razlog je tomu jasan: Kopitar je nakon prvih reakcija na Karadžićeve radove procijenio da rječnik ne bi imao šanse postati prihvaćenim u srpskim intelektualnim krugovima ako bi mu javnim suautorom bio on kao poznati austrofilski katolik i provoditelj jezične politike bečkih kancelarija. Kopitarovo se ime stoga ne spominje ni u okviru kakve posvete ili zahvale poput one iz drugoga dijela Karadžićeve *Pjesnarice* iz 1815. Kopitar je dakle odlučio da Karadžić sam mora sloвити kao pisac rječnika. Pošto je to u Beču rekao Karadžiću, Karadžić piše Mušickomu (28.XI.1816.) — koji mu je u Šišatovcu pisao *Srpski rječnik* i od kojega je trebao naučiti latinski — da sada »mi« (Vuk i Kopitar) »dodajemo *Srpskomu rječniku* latinske riječi namjesto talijanskih. Tako smo našli za dobro.« (Jagić 1897:12). Karadžić kao da je zaboravio da Mušicki znade da on (Karadžić) ne zna ni latinski ni talijanski.

Karadžićeva najava iz ožujka 1816. godine da će sastaviti srpski rječnik na temelju »šokačkih« izvora (kojih je poznate mu riječi skupa s Kopitarom popunio turcizmima i »začinio« određenim brojem prostota), potaknula je srpske intelektualne krugove da reagiraju spomenutim člankom u *Oesterreichischer Beobachter* (usp. ovdje bilješku br. 18). Anonimni se autor članka suprotstavlja Kopitarovu isticanju književnojezične tradicije katoličkih Ilira i odbacuje misao da bi ona mogla poslužiti kao vrelo za intelektualizaciju novoga srpskoga književnog jezika koji bi se navodno imao temeljiti na prostom govoru s područja Jadrana u Turskoj. Katolički Iliri, predbacuje, govore pokvarenijim narječjem i pišu još netočnije nego Srbi, a njihovo napuštanje slavenskih jezičnih pravila oplakivao je i jedan njihov crkveni vledostojnik. Pored toga, za jezične priručnike katoličkih Ilira²⁸ tvrdi da su prikladni samo za pripadnike rimske crkve i za protestante. Na kraju sažaljeva Kopitara zbog njegova mišljenja da jezik nije najvažnija razlikovna oznaka svakoga naroda te ujedno daje na znanje da pogriješne srpske slovnice i rječnici tjeraju slavenski jezik u propast, i to na štetu srpske crkve.²⁹

²⁸ Time se odnosi na hrvatske slovnice i rječnike za koje Kopitar kaže da se mogu vrlo teško nabaviti ili da nisu zadovoljavajući. Postojeće nedostatke, kaže Kopitar, uklanjaju Karadžićevi radovi.

²⁹ »Wie soll also der Serbe seine ehrwürdige Mutter verachten und nur seine arme jetzige Pöbelsprache zur Büchersprache zu erheben anfangen? Ist ihre Classicität möglich? Hat man sich je in ihr ohne Hülfe der slawenischen wohl genug ausdrücken können? Wer wird mit ihr in der Späre des menschlichen Wissens Fortschritte machen?

Vodeći austrijski politički krugovi također su pažljivo pratili razvoj na Kopitarovu projektu i pripremi rječnika. 1818. godine šef policije Grof Sedlnizky izvješćuje Cara (!) da je cenzor Kopitar u suradnji s jednim ovdje se nalazećim Srbinom, imenom Vuk, završio njemačko-latinsko-srpski rječnik i da ga sada kane objaviti (Bonazza 1995:292). Kopitar 1819. godine u svojem izvješću redarstvu ističe da mu interes pri tom poslu, u koji je, kaže, uložio tri godine, nije bio nijedan drugi osim *prednost domovini*.³⁰ O kakvoj je prednosti riječ, vidi se iz njegovih sljedećih riječi:

Naložio sam mu (Vuku) zatim da izradi još i rječnik kako bih potpuno učvrstio tu književnu reformu čije su posljedice pogodne za austrijsku katoličku većinu i koja ujedno potkopava rusomaniju tih šizmatičkih Iliraca. (usp. Ivić 1926:262)

Da bi što bolje potkopao »rusomaniju tih šizmatičkih Iliraca«, Kopitar si je postavio za cilj i liturgijski jezik srpske pravoslavne crkve očistiti od nepoželjnih ruskih utjecaja. U tu je svrhu već 1810./11. godine odlučio da J. Dobrovský treba napisati crkvenoslavensku slovnice koja bi srpske svećenike povela na »pravi« put. I u Karadžićev rječnik kanio je unijeti crkvenoslavenski prijevod pored njemačkoga. O tome obavještava Dobrovškoga 1815. godine:

Neću odustati — pored za nastavljanje Pjesmarice — dok on [Vuk] ne izradi i rječnik srpsko-staroslavensko-njemački. Svi ti Srbi, s izuzetkom Vuka, koji su »vo iskušanje« divljenja Rusima, ne znajući pravi slavenski jezik! treba da se povedu za Tvojom gramatikom! [...] Daj nama gramatiku, daj gospodine! (cit. prema Toporišić 1988:226, Jagić 1885:406)

Kopitar izvješćuje redarstvene službe da se Vukovo književno djelovanje i njegove (Kopitarove) želje oko slovnice J. Dobrovškoga nalaze u izravnoj vezi (»im genauen Zusammenhange«). »Oboje³¹ moraju/žele i hoće Srbe

Man werfe die Schreibart der lateinischen Illyrier nicht vor. Sie reden einen noch mehr verdorbenen Dialect, und schreiben noch unrichtiger, als die Serben. Alle ihre Sprachlehren können leichter und nur für die Römischkatholischen und Protestanten geeignet seyn. Ihre Abweichung von der slawenischen Sprachlehre beweihte einst der römischkatholische Abt Pastritius, welcher, um ein Breviarium Illyricum vom Jahre 1748 verbessern zu können, selbst vorläufig slawenisch lernen mußte. Sein Brief an die Erzbischöfe und Bischöfe Dalmatiens ist in dieser Rücksicht merkwürdig.«, nav. djelo, 1367.

³⁰ »Dass der Unterzeichnete bei dem Lexicon auf keine andere Art interessiert sey als durch dreyjährige Mitarbeit und keinen anderen Vortheil davon habe als den des Vaterlandes, ist vielleicht nicht überflüssig hier zu sagen.«, Ivić 1926:201.

³¹ Nije sasvim jasno na koga se točno odnosi to »oboje«. Pored toga, Vasmer citira iz Jagićeva zbornika (Berlin, 1908.) (prema Vasmerovu navodu) »Beide wollen und werden« (»žele i hoće«) (Vasmer 1938:XIII), a Ivić (1926:208) ima »Beide sollen und werden« (»moraju i hoće«).

zauvijek odstraniti od Rusa«. Zbog tehničkih je razloga Kopitar odustao od crkvenoslavenskoga prijevoda u Karadžićevu rječniku, no glede slovnice nije popustio pa Dobrovskoga često u svojim pismima na razne načine nagovara da ju napiše (usp. npr. Jagić 1885:424–425, 431). Od nekih svojih kolega bliskih Dobrovskomu također zahtijeva da na Dobrovskoga utječu u tom smislu. Međutim, Dobrovskoga je na pisanje crkvenoslavenske slovnice uspjela potaknuti tek policija. On stoga u jednom pismu Kopitaru rezignirano napominje da je policija bila ta koja ga je primorala da napiše crkvenoslavensku slovnicu (tiskana je 1822.), a da je Kopitar policiju nagovorio na taj čin (Jagić 1885:524). Dobrovský je slutio kakvi su Kopitarovi planovi i neuspješno je Kopitara pokušavao uvjeriti u to da ne treba prekidati kontinuitet srpskoga književnoga jezika (usp. Jagić 1885:434).

Karadžić iz Šišatovca 22.III.1816. moli Kopitara da zbog pretplate na rječnik piše svojim prijateljima i »Šokačkom vladici«, a od »naših« se slabo nada »zašto oni misle da će srpski jezik oboriti blagočestje.« Ako Bog da te otkud dobije novaca (!), nastavlja, ne će od njih (svojih sunarodnjaka) učiti srpski jezik ni pravopis, već će lijepo jot (j) načiniti i svoj materinski jezik onako pisati kako ga milijuni duša govore — što znači onako kako Kopitar kaže. »Šokački vladika« je zagrebački biskup M. Vrhovac, kojega je Kopitar pokušao pridobiti kao suradnika na slovenskom dijelu projekta.³² Iz jednoga Vrhovčeva pisma Kopitaru, koje je pronašao i objavio V. Horvat, proizlazi da se je Vrhovac pretplatio barem na deset primjeraka Kopitar-Karadžićeva rječnika (Horvat 1996:518). Pored toga, Vrhovac je Kopitaru nabavljao hrvatske rječnike na temelju kojih je nastao *Srpski rječnik*. Karadžić u popisu pretplatnika u rječniku unatoč tomu ne navodi nijednoga hrvatskoga »prenumeranta«, pa ni Vrhovca. Razlozi tomu poprilično su jasni, istovjetni su s onima zbog kojih se u rječniku ne pojavljuje Kopitarovo ime kao ime suautora i zbog kojih u rječniku Karadžić nije spomenuo svoja hrvatska vrela ni ikavske govore. Da ih je spomenuo, smatra P. Ivić, dao bi jedan argument više u ruke onima koji su ga prikazivali kao oruđe za »pošokčavanje Srba«. Isti su razlozi Karadžića i Kopitara sigurno potaknuli i na dodatnu provjeru materijala i na izbacivanje upadljivih »šokačkih« natuknica. U skladu s time predgovor rječnika započinju objašnjenjem kako je prošlo već tisuću godina od kada Srblji imaju svoja slova i pismo, a do danas nemaju još ni u kakvoj knjizi svojega pravoga jezika.³³ Unatoč takvim Karadžićevim naporima da se 1818. što više distancira od »Šokaca« i »šokačkih« knjiga, sunarodnjaci mu nisu povje-

³² To nije uspio. Vrhovac je podržavao uvođenje hrvatske štokavske književne tradicije u kajkavsku Hrvatsku.

³³ Usp. u svezi s time mišljenje J. Dobrovskoga, Jagić 1885:429.

rovali. Pored isposlovanje zabrane *Srpskoga rječnika* u Srijemskim su Karlovcima po nalogu mitropolita Stratimirovića spaljivali sve dostupne primjerke te knjige. Jedan od poticaja za taj radikalni postupak vjerojatno je bilo i to što su autori unatoč Stratimirovićevo izričito protivljenju knjigu nazvali »rječnikom« (umjesto »slovarom«), tipično hrvatskim (»šokačkim«) knjiškim izrazom.³⁴ Prva riječ iza naslovne stranice, riječ *predgovor*, također je knjiška tvorenica hrvatskih pisaca, umjesto koje su srpski pisci sve do Karadžića rabili crkvenoslavensku riječ *predslovje* (koja je u uporabi bila i u Hrvata).

Kopitar obavještava redarstvo 25.V.1819. da Vuku nije bitno što njegova književnojezična reforma protiv »staroslavenskih lisaca« i »pedanata« mora biti i protiv Rusije i od koristi za Austriju (Burian 1933:6). Kaže da su Vuka već zbog slova »j« proglasili »odmetnikom i katolikom« (Ivić 1926:206):

Rječnik je bio 1819. cenzuri denunciran kao skandalozan jer da sadrži i riječi kao »kurva« i slično, koje se u čestitim društvima ne rabe. No to je bio izgovor jer se je za njegovu rusomaniju [mitropolita Stratimirovića] skandal nalazio samo u tome što je [...] nacionalni govorni jezik, koji je Srbima i katoličkim Ilirima zajednički, došao do svoje dostojne časti u kojoj se u katolika nalazi već tristo godina. Što se više taj jezik razvija, utoliko se više gubi onaj od monaha makaronizirani, čime se ruši glavni pregradni zid između njegovih ovčica i katolika. (usp. Ivić 1926:263)

Na isti način Kopitar tumači važnost narodnih pjesama (Ivić 1926:200, 223–224) i važnost prijevoda Novoga zavjeta, daljnega temeljnoga djela Karadžićeve književnojezične reforme.

Crkvenopolitički ciljevi Karadžićeva prijevoda Novoga zavjeta (1847.) i pitanje njegovih temelja

Odmah nakon objave *Srpskoga rječnika* Kopitar je Karadžića uputio na pisanje prijevoda *Novoga zavjeta*. Karadžić je posao obavio već 1820. godine, no taj je tekst objavljen s određenim preinakama tek 1847. godine. U izvješću redarstvu od 12.II.1822., napisanome u povodu toga teksta, Kopitar opet tvrdi da su monasi i visoko grčko (=srpsko) svećenstvo vrlo zadovoljni jezičnim odvajanjem i izolacijom svojih ovčica od katoličkih Ilira i da ih hvata strah od svakoga nagovještaja olakšane komunikacije (Ivić 1926:204). Dok katolici pišu već tristo godina onako kako govore, oni drugi, koji svoju misu održavaju u zastarjelom jeziku, miješaju tako da ih ka-

³⁴ Belostenec ima riječ *rječnik* pod natuknicom *vocabularium*, a često ju rabe i slavonski pisci.

tolik ne može razumjeti, čak i ako znade njihovo pismo (Ivić 1926:204). Nakon iznošenja takvih misli Kopitar oprezno nagovještuje da se pravoslavcima Karadžićevim prijevodom *Novoga zavjeta* olakšava prijelaz na katoličku vjeru (Ivić 1926:207). Međutim, čini se da je Kopitaru u prvoj radnoj fazi bilo manje stalo do crkve i vjeroispovijedi, a najviše do toga da katoličke (tj. zapadne) zasade prenese u pravoslavne krugove te da tako potakne unutarnje urušavanje njihovih obrambenih mehanizama (usp. Pogačnik 1978:86, 96 i ondje nav. literaturu).

Znakovito je da Kopitar ni glede Karadžićeva *Novoga zavjeta* kao čitateljstvo nema na umu samo Srbe, već i Hrvate. Stoga policiji spominje da bi neki katolik s pomoću Karadžićeva *Novoga zavjeta* (»Biblije«) mogao pripremiti *Novi zavjet* (»Bibliju«) za katolike, koji ne čitaju ćirilicu. Taj je posao krajem 19. stoljeća drugi put (nakon Šuleka) obavio Milan Rešetar.

Na prvi prijedlog da se lati prevođenja Biblije, Karadžić je 20.IV.1815. Kopitaru ovako odgovorio:

A prevod biblije na Serbski, to bi slavno i prepolezno bilo; ali to druge ljude čeka, a ne mene; jerbo tu treba nekoliko ljudi koji različne jezike znaju. (Karadžić 1811–1821:228)

Što je Kopitar Karadžiću na to mogao uzvratiti? Pored tog pitanja, zašto je neuki Karadžić za svoj prijevod, kako sam kaže, trebao šest mjeseci (1819./1820.), a zašto je skupina odlično obrazovanih ruskih prevoditelja za prijevod na ruski trebala nekoliko godina? Odgovor na to pitanje nazire se u jednoj Kopitarovoj poruci Grimmu iz 1833. koja glasi da bi s Katančićem bilo lako izdati cijelu srpsku Bibliju (Vasmer 1938:107). Kopitar naknadno javlja Grimmu (14.I.1834.) da kad stvari krenu, Vuk kao podlogu smije uzeti samo Katančića (1938:112). Takve Kopitarove izjave pokazuju da je naivno vjerovati da je Karadžić prevodio *Novi zavjet* iz crkvenoslavenskoga i Lutherova (njemačkoga) prijevoda, a da se pri tome nije služio hrvatskim tekstovima koji su mu 1819./1820. svakako bili razumljiviji od tih prvih. Kopitar je zahvaljujući svojem radnom mjestu i vezama mogao doći do svih hrvatskih prijevoda biblijskih tekstova i njihovih prijepisa, onih objavljenih i neobjavljenih, znanih i zaboravljenih, pa i onih danas izglubljenih (usp. Lukan 1995, Hüttl-Hubert 1996). Nemamo razloga vjerovati da se tom mogućnosti ne bi okoristio krajem drugoga desetljeća 19. stoljeća, iako je u 30-im godinama, u vrijeme u koje je Karadžić dosegnuo vrhunac svoje filološke naobrazbe, kao temelj za cijelu »srpsku« Bibliju Karadžiću kanio odrediti upravo samo Katančića.

Srpski su kulturni krugovi na Karadžićev *Novi zavjet* reagirali uglavnom negativno, pa su najprije čak i spriječili njegovu objavu. Znajući za

Kopitarove nakane, smatrali su da je riječ o ponovnom pokušaju katoličnja pravoslavnoga življa. Ipak, Kopitar-Karadžićev rad ostavljao je svoje tragove. Upravo Karadžićevu djelovanju može se npr. zahvaliti što je i njegov kritičar V. Lazić prihvatio da treba pisati »onako kako narod govori«, iako taj isti Lazić jeziku Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta* (1847.) predbacuje ovo:

No ovo je, braćo, jezik tuđ. Jezik tuđ, tuđa vera. Jezik može lako biti most, i prelazak u veru. [...] Prevara se počinje s malima stvarma: najpre s pismenama, posle s jezikom, pa onda s verom. Na malu udicu i gljistu love ribari veliku ribu. Lovke, gvožđa, stupe, zamke, mreže, jame, oružje, zasede, sve to kriju, i pokrivaju lovci. (Daničić 1925:102)

Lazić za Karadžićev jezik smatra da »najviše može biti nalik na onaj jezik, koji se ne govori, no samo u knjigama stoji starima dalmatinskim i dubrovačkima«. Ujedno ističe da su ih ponajviše »spisali Italijani, koji su dolazili iz škola bogoslovskih iz Rima«. Da je rekao po istini Hrvati, a ne Talijani, argumentaciju bi mu mnogi srpski čitatelji po uzoru na Karadžića i onovremenu slavistiku osporili riječima »pa i to su Srbliji, a najljepšim srpskim jezikom pišu već stotinama godina«. Dosadašnja jezikoslovna istraživanja potvrđuju da je Lazić bio u pravu s procjenom da se je Karadžić ugledao u stare dalmatinske i dubrovačke knjige priređujući svoje izdanje *Novoga zavjeta*. O. Cvijić pozabavila se je većim brojem apstraktnih imenica iz Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta*. Kaže da

za većinu ovih reči ima dosta potvrda koje je registrovao Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, odnosno zabeležene su u ranijim rečnicima (Vrančićevom, Bjelostenčevom, Belinom, Jambrešićevom, Stulićevom i drugim) ili u delima, uglavnom crkvene, religiozne sadržine, starih hrvatskih pisaca. (Cvijić 1963:410–411)

Autorica upozorava da nije jasno zašto Karadžić nije unio nijednu od tih imenica u predgovor *Novoga zavjeta* ili u *Srpski rječnik* iz 1852. godine. Smatra nemogućim da je riječ samo o slučajnome izostavljanju: »Ako se pretpostavi da su mu neki hrvatski i drugi stari izvori bili poznati, možda bi se došlo do rešenja [...]«. (usp. o tome podrobnije i Grčević 1996).

Neki autori tvrde da su podudaranja između Karadžićeva *Novoga zavjeta* i starijih hrvatskih biblijskih tekstova uvjetovana slučajnošću i zajedničkom crkvenoslavenskom osnovicom, a ne ovisnošću Karadžićeva *Novoga zavjeta* o hrvatskim tekstovima. U tu se svrhu pozivaju na pomno odabrane primjere (usp. P. Ivić 1998:164). Ne uzimaju u obzir primjere koji im ne idu u prilog. Npr., kako protumačiti da Karadžić crkvenoslavenski izraz *arhier* prevodi svezom *poglavar sveštenski*, umjesto koje se u *Vulgati* nalazi jednorječna zamjena *sacerdos*, u ruskome prijevodu *первосвященник*, u Lut-

hera *Hohenpriester*, a u mnogim hrvatskim katoličkim lekcionarima sveza *poglavica popovski*? Bernardin Splićanin (1495.) tu je svezu preuzeo iz starijih hrvatskih lekcionara, što pokazuje npr. *Zadarski lekcionar*. I hrvatski protestanti u svojem *Novom testamentu*³⁵ rabe istu svezu. Karadžić je dakle morao imati kao predložak i neki tekst koji je pripadao hrvatskoj tekstovnoj tradiciji (usp. Mošin 1974:502). Samo hrvatskim utjecajem možemo objasniti i to što izraz *arhitriklin/ architriclinus* Karadžić prevodi kao *kum* (Ivan 2,9). U ruskome se prijevodu rabi izraz *распорядитель*, u Luthera *Speisemeister*, u engleskim prijevodima izrazi *governor / master / director of the feast*, a u mnogim hrvatskim prijevodima izraz *stari svat*. Jedno značenje izraza *stari svat* jest *mladenkin svjedok na vjenčanju*, dakle, upravo *kum*. I to pokazuje da se je Karadžić svakako služio nama nepoznatim hrvatskim prijevodima biblijskih tekstova. To znači da su i neki crkvenoslavenski elementi u Karadžićev prijevod mogli ući posredstvom tih hrvatskih tekstova. Naravno, pri usporedbi Karadžićeva teksta sa starijim hrvatskim prijevodima ne treba očekivati stopostotna poklapanja. Njih nema ni u međusobno ovisnim hrvatskim prijevodima. Pored toga, Karadžić je uz Kopitarovu svakodnevnu pomoć pročitano mijenjao, doradivao i dotjerivao u skladu s Vulgatom, crkvenoslavenskim i Lutherovim tekstom, a Kopitar je, kaže Karadžić, na kraju posla tekst »usporedio« i s grčkim izvornikom.

Uloga Karadžićeve ijekavice

Iako je hrvatski književni jezik štokavske stilizacije u 18. stoljeću većim dijelom ikavski, njegovim »visokim stilom« mnogi smatraju dubrovačku jekavštinu. Stoga i oni hrvatski pisci koji nisu jekavci, sve više jekaviziraju svoj jezik. Jekavica se u 18. stoljeću u hrvatskome književnom jeziku širi i preko literature kojoj je glavni predstavnik Kačić. Štokavski utjecaji prodiru na kajkavsko govorno područje prije ustrojavanja ilirskoga pokreta. J. Dobrovský znade već 1788. da kajkavci (»Hrvati«) čitaju i ilirske (= štokavske) knjige iako imaju vlastite (Jagić 1897:518, usp. također Vince 1990:163–191). Isto kaže Dobrovský i 1814. godine. Taj mu je podatak netko potvrdio, možda M. Vrhovac s kojim je održavao kontakt. Kopitar se pak žali 1810. godine što zagrebački teolozi upravo »dubrovački ilirski« (= štokavski jekavski) smatraju najpravijim slavenskim jezikom. Takva shvaćanja zagrebačkih teologa kosila su se s njegovim željama o Zagrebu kao budućem slovenskom kulturnom središtu:

Kad bi samo zagrebački teolozi imali pravilne pojmove o hrvatskom narječju, ali općenito vlada predrasuda, da je dubrovački ilirski najpraviji slavenski jezik. (cit. prema Jagić 1948:299–300, Jagić 1885:138–139)

³⁵ Kopitar je već 1809. čitao *Novi testament* hrvatskih protestanata, usp. Jagić 1885:98.

(I)jekavica se u Srba do Vuka Karadžića nikada nije rabila na književnojezičnoj razini, pa ni u slavenosrpskih pisaca s (i)jekavskoga govornoga područja.³⁶ Pored toga, srpski vodeći kulturni krugovi nalazili su se u Karadžićevo vrijeme u ekavskoj Vojvodini. Da je Kopitaru bilo stalo tek do srpskoga književnojezičnoga boljitka, već bi nakon Vidakovićeve *Primećanja o srpskom jeziku* iz 1814.³⁷ savjetovao Karadžiću da se odluči za ekavicu i da prihvati razumnu i promišljenu Vidakovićevu argumentaciju. Međutim, Kopitar je učinio suprotno. Vidakovića je napao, a Karadžića potaknuo na dosljednu (i)jekavicu. U kojoj je mjeri Karadžić svoj jezik oblikovao prema Kopitarovim naputcima, vidi se iz pisma od 22.III.1816. u kojem se ispričava Kopitaru da njegov jezični »povratak unazad« ne teče bez poteškoća:

Ovo è treća godina odkako sam' se ja s' Vama poznao, od' onda sam' natrag' počeo ići, i približavati se govoru narodnom', i još' ni sam' na pravo mjesto došao. Vtora čast' pješnarice čistija è, nego prva, i pismenica; ali treća čast' pješnarice, i Srbskij Rječnik' biće baš' onako napisani i napečatani kao što narod' govori. Težka è to stvar' kad' se čoveku iz' d'etinstva što god' u pamet uvrti! (Karadžić 1811–1821:295)

Pogačnik smatra da je Karadžićev ijekavski jezični tip nastao u Kopitarovoj glavi (1973:133), a P. Ivić dosljednu ijekavštinu u rječniku iz 1818. godine sagledava u svezi s time da je tek ona mogla poslužiti kao književnojezična spona između Hrvata i Srba (1966:22–23). Uostalom, i sam je Karadžić priznao da je »južnomu narječju« dao prednost među ostalim zato što se »samo kroz njega možemo ujediniti s našom braćom Rimskoga zakona, koja s radošću nama ruke pružaju« (Karadžić 1896:155–156). Naivno bi bilo vjerovati da se je Karadžić samostalno ili čak protiv Kopitarove volje odlučio za (dosljednu) ijekavicu. Npr., sasvim je očito da nestanak brojnih ekavizama i ikavizama iz Karadžićeva jezika nakon 1818. godine treba tumačiti Kopitarovim utjecajem za vrijeme rada na *Srpskom rječniku*. Kad uzmemo u obzir da je Kopitaru bio cilj književnojezično ujediniti pravoslavce i katolike štokavce i čakavce, postaje razumljivo zašto je jezik Karadžića kao »oca« »nove« »srpske« pismenosti *morao* biti (i)jekavski, a ne ekavski.

Karadžić u *Pješnarici* iz 1815. napominje da zbog sunarodnjaka u Srijemu nije sve pjesme objavio na »hercegovačkom« (tj. na (i)jekavici) jer bi mu oni predbacili da im nameće »horvatski jezik«. P. Ivić to je pokušao protumačiti kao nekakvu šalu, tvrdeći da se tu spominjanje hrvatskoga jezika odnosi na kajkavštinu. Međutim, Karadžić se u pismu Kopitaru od 28.VI.1815. tuži na isti problem. U pismu umjesto naziva »horvatski je-

³⁶ Stanovitu iznimku možda predstavljaju neki tekstovi nastali pod ruskim utjecajem.

³⁷ Objavljeno kao uvodni dio djela *Ljubomir u Elisiumu*, 1814.

zik« rabi pogrdni izraz »šijački« za koji Kopitaru tumači da njime Srijemci »Horvaćane« (tj. njihov jezik) zovu, a da »Hercegovce« i ne poznaju (Karadžić 1811–1821:243). U skladu s time Milovan Vidaković piše 1814. kako u Srijemu i Banatu, kad čuju nekoga iz Slavonije i Hrvatske, ili iz Bosne i Hercegovine govoriti (i)jekavski, odmah kažu »ovo je šijak! kako govori«. Neposredno prije toga Vidaković spominje da se dosta puta može čuti kako se »Sremci« i »Ervati« prepiru i inate zbog svojih jezičnih razlika. U Vidakovićevu su tekstu »Ervati« očigledno pravoslavci iz Hrvatske i okolnih predjela koje on uključuje u razmatranja o novom zajedničkom srpskom književnom jeziku zbog njihove pripadnosti pravoslavnoj crkvi, tj. zbog njihove pripadnosti zajedničkomu knjižvejnojezičnomu i kulturnomu krugu. Da se ti pravoslavci (i)jekavci nominalno nisu svi smatrali Srbima, već mnogi upravo Hrvatima, i to ne u regionalnom smislu, može se zaključiti na temelju narodnosnoga samoodređivanja njihovih potomaka koji su kao iseljenici pristizali brodovima u Ameriku preko otoka Ellis kod New Yorka. Iskaze emigranata bilježili su američki službenici ili su ih preuzimali iz brodskih popisa, a ti su podatci uneseni u računalnu bazu koja obuhvaća razdoblje 1892.–1924. Baza je dostupna pod poveznicom <http://www.ellisland.org/>.

Uz digitalni prijepis (koji nije uvijek pouzdan) na mreži su dostupne i preslike izvornika. Noviji formulari sadržavaju posebne rubrike za državljanstvo (*Nationality (Country of which citizen or subject)*), zemlju podrijetla (*Last Permanent Residence: Country, City or Town*) i rubriku za narodnost (*Race or People*), a u nekim formularima postoje posebni stupci i za jezik (od 1920.). U tim popisima zasigurno ima i zabuna i zapisivačkih ili prepisivačkih pogrešaka. Međutim, zapisâ koji svjedoče o postojanju pravoslavnaca koji su se zvali Hrvatima i koji su dolazili sa zapadnih i jugozapadnih jekavskih područja, previše je da bismo ih paušalno mogli odbaciti kao nevjerodostojne ili ih sve proglasiti »pogreškama«. Prije nego što to obrazložimo primjerima, treba reći da u popisima nema rubrike za vjeroispovijed. Stoga treba pretpostaviti da nositelji pojedinih imena i prezimena koja će se ovdje spomenuti, vjerojatno nisu svi bili pripadnici pravoslavne vjeroispovijedi, iako veći dio vjerojatno jest.

Narodnosna samoidentifikacija pravoslavnih iseljenika na otoku Ellis

S prezimenom »Paspalj« u bazi je upisano četvero ljudi. Trojica su upisana kao Hrvati po narodnosti. Jedan je Paspalj, i to »Stefan Paspalj« iz Gline, na popisu od 10.VIII.1913. skupa s drugim iseljenicima iz Hrvatske za bunom upisan kao Madžar po narodnosti.

Za Petra Paspalja upisano je na popisu od 31.V.1910. da dolazi iz mjes-

ta »Peliane« u Ugarskoj, da je državljanstva ugarskoga i hrvatske narodnosti. Na popisu se nalazi iza dvaju Židova iz Ugarske, što kazuje da podatak o njegovoj narodnosti nije unesen zabunom. Isti su podaci upisani i za sljedeću osobu s imenom »Nicola Wladosie« iz mjesta »Czermanja« iza koje je upisana osoba rutenske narodnosti i austrijskoga državljanstva.

Jedan drugi Petar Paspalj stiže 3.II.1912. u društvu osobe s imenom »Jovan Dimitrovic« (u bazi »Sovan«) iz mjesta »Brisjanska« u Ugarskoj. I oni imaju ugarsko državljanstvo i hrvatsku narodnost. Ispred njih su upisani Slovaci iz Ugarske, a iza njih osoba mađarske narodnosti i ugarskoga državljanstva.

Mile Paspalj dolazi 7.VII.1912. iz mjesta »Brujenska« u Ugarskoj. Ugarskoga je državljanstva, a Hrvat po narodnosti. Iza njega je upisan »Teso Babic« iz mjesta »Vrbovljane« u Ugarskoj. I on je Hrvat po narodnosti. Ispred i iza njih upisane su osobe židovske narodnosti iz Rusije i Ugarske.

U bazi je upisano 16 osoba s prezimenom »Mrkalj«. Traženjem potvrda toga prezimena s kriterijem da su mu nositelji u bazi upisani kao Hrvati ili Srbi, dobiva se podatak da Srba s tim prezimenom nema a da je Hrvata petero. Otvore li se kartice s osobnim podacima ljudi koji se prezivaju Mrkalj, vidi se da Hrvata s tim prezimenom ima čak 11 (»Jovo«, dva puta »Lazo«, »Miladin«, »Mile«, »Gjuro«, »Ivan«, »Pavao«, »Petar«, »Pavao«, »Nikola«). Npr., »Jovo Mrkalj« i njemu slijedeći »Stevo Crevar« upisani su kao Hrvati po narodnosti između Rumunja i Mađara.

S prezimenom »Tesla« upisano je u bazi 89 osoba, od toga 29 Hrvata i 5 Srba. Oni koji su u bazi evidentirani kao Hrvati, zovu se »Vasilj«, »Vasily«, »Stevan«, »Simo«, »Sava«, »Rade«, »Petar«, »Marko«, »Mile«, a dolaze iz mjestâ kao npr. »Medak«, »Vojnic«, »Vrbovsko«, »Mitrovica«. Hrvatima se izjašnjavaju i doseljenici s prezimenom »Desnica« (pristigli 1906. — 1913.) (»Vasilj«, »Stojan«, »Stefan«, »Siwo«, »Nicola«, »Mile«, »Joan«, itd.) iz mjesta »Srbovcina«, »Serb«, »Srb«, »Kimocac«, »Kozin«, itd. Prezime »Desnica« u bazi ima 20 nositelja, od čega je za 10 evidentirano da su Hrvati, a 3 Srbi; prezime »Momcilovic« ima 48 nositelja, od čega 30 Hrvata, 10 Srba. Pod etničke Hrvate upisano je svih 11 osoba koje se prezivaju »Srbljan« (1905. — 1913.) (»Jovo«, »Rade«, »Slavko«, itd.), iako baza evidentira da ima samo 9 Hrvata s tim prezimenom. Za usporedbu, prezime »Horvat« ima 1248 nositelja, među kojima su u bazi 382 osobe evidentirane kao Hrvati, a 5 kao Srbi.

Pod prezimenom »Gjucic« u bazi je upisano 67 osoba, od toga 42 Hrvata i 4 Srbina; prezime »Mihajlovic« ima 75 nositelja, od toga 27 Hrvata, 8

Srba; prezime »Mihailovic« ima 41 nositelj, od toga 26 Hrvata, 1 Srbin; prezime »Dubaic« ima 12 nositelja, od toga 7 Hrvata, 2 Srbina; prezime »Raskovic« ima 41 nositelj, od toga 15 Hrvata, 4 Srbina; prezime »Lazarevic« imaju 32 nositelja, od toga 7 Hrvata, 4 Srbina; prezime »Milosevic« imaju 273 nositelja, od toga 116 Hrvata, 16 Srba (»Milosevich« 32, 9 Srba, nema Hrvata); prezime »Ciganovic« ima 45 nositelja, od toga 27 Hrvata, 7 Srba; prezime »Gutesa« ima 12 nositelja, od toga 6 Hrvata, nema Srba; prezime »Jerosimic« ima 5 nositelja, od toga 4 Hrvata, nema Srba; prezime »Trkulja« ima 98 nositelja, od toga 60 Hrvata, 4 Srba; prezime »Rakic« ima 159 nositelja, od toga 70 Hrvata, 29 Srba, prezime »Uzelac« ima 211 nositelja, od toga 121 Hrvat, 16 Srba, prezime »Vukasavljevic« ima jednu potvrdu, Hrvat; prezime »Strbac« ima 58 nositelja, od toga 23 Hrvata, 11 Srba; prezime »Pupovac« ima 36 nositelja, od toga 9 Hrvata, 3 Srbina; prezime »Dimitrovic« ima 35 nositelja, od toga 13 Hrvata, 8 Srba, itd. Provjera bazičnih podataka u pojedinačnim brojskim popisima sigurno bi na ovaj ili onaj način promijenila neke brojčane odnose iz baze, no nema razloga za pretpostavku da bi baza davala sliku koja dijametralno odudara od stvarnih upisa. Pojedinačna provjera u brojskim listama to potvrđuje:

»Dimitrija Dimitrovic« na svojem je popisu od 20.II.1907. posljednji. Dolazi iz mjesta »Petrijevci« u Ugarskoj. Znakovima za ponavljanje preuzimaju se od njegova prethodnika podatci o državljanstvu i o zemlji podrijetla, no u rubrici za narodnost upisuje mu se »Croatian«, dok u prethodnika piše »Roumanian«. Na istom popisu ima i Srba (»Servian«) ugarskoga državljanstva koji također dolaze iz zemlje Ugarske.

Hrvatu po narodnosti s imenom »Rade Lazarevic« prethodi upis jednog Nijemca, Hrvatu s imenom »Dusan Milosevic« prethodi skupina Bugara, Hrvatu s imenom »Jovo Mihailovic« prethodi upis Poljakâ, Hrvat s imenom »Jovan Miailovic« prvi je na svojem popisu od 31.V.1910. Skupini Hrvata koju čine »Mile Rastovic«, »Joan Desnica«, »Dako Dubaic«, »Lazo Dubaic« iz mjesta Srb u Ugarskoj na popisu od 2.VIII.1906. prethode i slijede Židovi iz Rusije. Iz istoga mjesta (Srb) stiže veća skupina useljenika 14.V.1909. (Ciganovići, Desnice, Jovanići). Oni ne samo da su Hrvati po narodnosti, već kažu da dolaze iz zemlje Hrvatske i da imaju hrvatsko državljanstvo.

»Mihael Raskovic« stiže 27.X.1913. iz mjesta Benkovac koje je u zemlji Dalmaciji, ima ugarsko državljanstvo, a Hrvat je po narodnosti. 29.III.1912. upisani su iza skupine Bugara »Milan Rasković«, »D? Milovojević« (u bazi »Dsuitar«) i »Miloš Kolemđija«. Dolaze iz mjesta Karin, iz zemlje Dalmacije, austrijskoga su državljanstva, a Hrvati po narodnosti. U bazi su upisani kao Dalmatinci po narodnosti jer je neka druga

ruka u rubrici za narodnost iznad upisa »Croatian« naknadno napisala »Dalm«. Iza njih slijedi skupina Crnogoraca iz Crne Gore.

»Cedomir Raskovic« posljednji je na svojem popisu od 15.X.1912. Ima ugarsko državljanstvo i dolazi iz mjesta »Budjanovci«. Po narodnosti je Hrvat, a upis u rubrici za zemlju podrijetla nije čitljiv. Ispred Čedomira upisan je istom rukom »Sima Kalic«. I on ima ugarsko državljanstvo, dolazi iz mjesta »M. Radinci« koje je u zemlji Hrvatskoj, no on je za razliku od Hrvata Čedomira po narodnosti Srbin. »Savo Vacicevic« prvi je na svojem popisu od 14.III.1910. On ima austrijsko državljanstvo, dolazi iz mjesta »Ustica« (tj. Uštica, Jasenovac) u zemlji Austriji, a po narodnosti se također izjasnio Hrvatom.

U literaturi s kraja 18. i početka 19. stoljeća također ima zapisa koji upućuju na postojanje pravoslavnih Hrvata. D. Teleki von Szék 1795. godine tvrdi da su Hrvati većim dijelom katolici, a da manjim dijelom, i to graničari, pripadaju grčkoj crkvi (1805:268). Dijelu naroda u Otočaćkom, Ličkom, Slunjskom i Ogulinskom okrugu kaže da pripada ime Vlah, no da u jeziku uopće nema sličnosti s Vlasima, već da je riječ o Hrvatima. Vlasima ih zovu jer Hrvati grčki zakon zovu vlaškim i jer su Talijani već u stara vremena Vlasima nazvali stanovnike cijeloga gorja od Senja do Novigrada (1805:270). U jednom drugom vrelu iz 18. stoljeća nakon opisa borbi u kojima su sudjelovale hrvatske jedinice, samorazumljivo se nadodaje da su »u Hrvata bila tri grčka svećenika, a u ugarskih naroda dva katolička« (Körner 1760:386). Stoga, kad Viktor (1790:128) opisuje kako su »turski Hrvati« pod zaštitom »paša i sandžaka« upadali na carevu zemlju i ondje pljačkali sela, a »carevi Hrvati« zauzvrat progonili te razbojнике i pljačkali sela »turskih Hrvata«, treba pretpostaviti da »carevi Hrvati« nisu bili samo katolici, već i pravoslavci. To je u skladu s činjenicom da su i prema caru Josipu II. (1785. godine) pored katoličkih Hrvata postojali i Hrvati »nepounijaćene grčke religije«. Za Banat kaže da u njemu žive Vlasi, Raci (oboje grčke religije) i doseljenici raznih nacija iz Njemačke (usp. Bartenstein 1802:XIX, XXII–XXIII). I u djelu *Mithridates...* iz 1809. spominju se »Hrvati grčke religije«, »grčki Hrvati« (Mithridates:632, 650).

Iako bi se se na temelju tih vrela možda moglo pretpostaviti da se potomci spomenutih pravoslavaca u Americi Hrvatima izjašnjavaju zato što su podrijetlom iz zemlje koja se zvala Hrvatskom ili su ju oni takvom doživljavali, na taj način ne bismo mogli objasniti zašto se Hrvatima zovu i mnogobrojni nositelji tipično pravoslavnih imena i prezimena iz Bosne, Hercegovine i Crne Gore. Zbog njih treba pretpostaviti da hrvatska narodnosna identifikacija u srednjojužnoslavenskih pravoslavnih iseljenika nije bila uvjetovana isključivo imenom zemlje njihova podrijetla.

Npr., 30.III.1910. stiže »Nikola Ciganovic« iz (zapadnobosanskoga) sela Mrkalji i kaže da je austrijskoga državljanstva, a hrvatske narodnosti. Nikola se na popisu nalazi iza skupine Rumunja. Hrvatima se 29.V.1912. izjašnjava četvero daljnjih pravoslavnih useljenika iz Mrkalja: Nikola i Jovan Ciganović, Jovo i Pavle Davidović. S njima je i neki Mihajlo iz obližnjega naselja Slatina. Tu skupinu bosanskih Hrvata na popisu predvodi »Stanko Skrbic«. Ako bi se za njih pretpostavilo da se izjašnjavaju Hrvatima zato što dolaze iz područja u Bosni koje se nekoć zvalo Turskom Hrvatskom, treba uzeti u obzir i doseljenike poput onih s imenima »Vokan [Vukan] Micic«, »Vide Bubica« i »Pero Bukvic« koji stižu iz Sarajeva 1.V.1904. Za njih je zapisano da su ugarskoga državljanstva i hrvatske narodnosti. Upisani su iza skupine Nijemaca. »Jovo Karanovic« upisan je pak 22.VI.1913. iza jedne Židovke iz Rusije. Kaže da dolazi iz mjesta »Petrovic« u zemlji koja je u bazi zapisana kao »Boznia«, te da je Hrvat po narodnosti. 26.IV.1912. stiže iz sela »Vlahovic« u Hercegovini (tj. Vlahovići kod Ljubinja u istočnoj Hercegovini) »Mahmutovic Hadzo« i izjašnjava se Hrvatom. Prije njega je upisan jedan Srbin iz Hercegovine. Na istom se popisu nalazi i »Lubolic Mihajlo« iz Hercegovine, koji je upisan kao Hrvat. Da je njega i druge ovdje spomenute osobe pravoslavne vjeroispovijedi tko pitao što su po vjeri, vjerojatno bi većina odgovorila »Srbin!« jer je tako slušala od svojih pravoslavnih svećenika.

Velika većina doseljenika iz Crne Gore izjašnjava se Crnogorcima, a malen broj Srbima. Teško je utvrditi broj crnogorskih Hrvata u bazi, no već površno istraživanje pokazuje da ih ima. Npr., 11.IV.1912. stiže iz mjesta »Kocane« osoba upisana kao »Gepo Djukanovic« koja se izjašnjava Hrvatom. Ispred te osobe kaže »Novak Nikcevic« (također iz Crne Gore) da je Crnogorac, a ispod se (iza Đukanovića) upisuje »Milija Toskovic«, također Crnogorac. Dakle, podatak o Đukanovićevoj hrvatskoj narodnosti nije unesen zabunom.

»Mirko M. Nikitch« stiže 13.III.1906. iz mjesta »Ouskok« (Uskok). Po narodnosti se izjasnio Hrvatom. Za osobu iznad njega (nečitljivo ime) iz mjesta »Nikšic« zapisano je najprije da dolazi iz Srbije i da je po narodnosti Srbin, što je neka druga ruka naknadno prekrizila i ispravila u »Montenegro«. Podatak Mirka M. Nikitcha o hrvatskoj narodnosti ponavlja se (znakom ponavljanja) u sljedeće osobe. Zatim se upisuje osoba s imenom »Mino B. Karadjic« iz mjesta »Drobnjak«, koja se izjašnjava Crnogorcem po narodnosti. 31.X.1903. stiže druga skupina crnogorskih doseljenika, a za prvoga se iz te skupine (ime nečitljivo, na sredini lista) kaže da je iz mjesta »Zupa« u Crnoj Gori i da je crnogorske narodnosti. Zatim se upisuje osoba s imenom »Patrick Karadzic« iz Drobnjaka (»Drobnjak«). U rubri-

ci za zemlju podrijetla stavlja se znak ponavljanja, a u rubrici za narodnost upisuje se »Croatian«, što se, čini se, naknadno križa (u bazi je vjerojatno zbog toga upisan kao Crnogorac).

Isječak iz popisa useljenika pristiglih 26.II.1910.:

No. on List.	NAME IN FULL.		Nationality. (Country of which citizen or subject.)	Race or People.	*Last Permanent Residence.	
	Family Name.	Given Name.			Country.	City or Town.
1	Vacicemić	Lauo	Croatian	Croatian	Croatia	Ustica
2	Kucelic	Joka	"	"	"	Dubrovnik
3	"	Fado	"	"	"	"

P. Karadžić iz Drobnjaka u Crnoj Gori:

Rabusio, Gaj 42	"	"	Cernagora
Carova, Cador 28	Montenegrin	Montenegrin	Lupao
Karadzic, Potric 18	"	Croatian	Drobnjak
Treberingjanin, Mihaila 28	"	"	Uskoci

Budući da su službenici narodnost putnika mogli određivati i prema odgovoru na pitanje o materinskom jeziku (tako piše na formularima), moguće je da je Patrick Karadzic upravo zbog toga najprije upisan kao Hrvat. Da bi se to razumjelo, treba podsjetiti na zapis V. Jagića o putovanju Vuka Karadžića, Lj. Gaja i A. Mažuranića:

K. [=Karadžić], Gaj i Antun Mažuranić zajedno su putovali u lipnju 1841. po Dalmaciji; na povratku svratili su se kod A. Vakanovića u Karlovcu. U spisima V. Jagića (SKZ) nalazi se zapis Jagićev o pripovijedanju Mažuranićevu o tom putu. Zapis glasi: »Putujući g. 1841. Mž. i Vuk etc Gaj po Crnoj Gori čuli su svuda da jim se odgovalaralo, da govore jezikom hrvatskim — kad je Vuk budući nezadovoljan rekao, da će se niže Cetinja Srbi naći, dođu brodom na Korčulu, i opet jim se odgovorilo, da se ondje hrvatski govori. [...] (Horvat—Ravlić 1956:240)

Na to putovanje Karadžića podsjeća B. Šulek u *Nevenu* 1856.: da narod svoj

jezik hrvatskim imenom »i u Dalmaciji zove, o tom se je g. V. K. sám uvjario, putujuć onuda prije nekoliko godinah s g. A. M.; a da ga u zapadnoj strani Bosne i Hercegovine također hrvatskim zovu, to su nam i ovih danah vjere dostojni svjedoci zasvjedočavali.« (Šulek 1856:198). Šulek time ne niječe da »u svih ovih zemljah doselivši se u novije vrijeme Srbliji srbskim zovu, a kadšto u neznanstvu svom i vlaškim ili rackim.« Ako pretpostavimo da su američki službenici Patricka Karadzica iz Drobnjaka pitali koji mu je materinski jezik i ako pretpostavimo da im je odgovorio u skladu s Jagićevim zapisom, možemo lako protumačiti zašto je Patrick Karadzic upisan kao Hrvat po narodnosti.

Vjerojatno je takvih Karadžića koji su govorili hrvatski, krajem 18. i početkom 19. stoljeća bilo više nego početkom 20. stoljeća. Srbi iz Srijema koji su Karadžiću zamjerali da im nameće jezik »hrvatski«, morali su znati za njih ili barem za mnoštvo drugih štokavaca (i)jekavaca koji su svoj jezik nazivali hrvatskim, a sebe Hrvatima. Ako pretpostavimo da je bilo tako, lako ćemo objasniti Karadžićevo javno svjedočanstvo i pritužbu Kopitaru iz 1815. o tome kako Srijemci doživljavaju njegov »hercegovački«. Dodatan razlog toj percepciji, koji je za neke vjerojatno bio čak i primaran razlog, opisan je ovdje na str. 2–4. Radi se o tome zašto je episkop Petrović Stulićev književni jezik smatrao njemu stranim jezikom »hrvatskim«.

Vjekoslav Klaić tumači Karadžićevo objašnjenje iz 1815. zašto nije sve pjesme »napečatio« »hercegovački« (jer bi mu Srijemci rekli da im nameće jezik »hrvatski«), upravo time da su Srbi ekavci iz Vojvodine (i)jekavsku i ikavsku štokavicu doživljavali kao tuđu. Tomu u prilog Klaić navodi činjenicu da su hrvatska štokavska ikavska i (i)jekavska djela srpski pisci prevodili:

To znamenito mjesto iz Vukova predgovora jasnije od sunca pokazuje, da su *pravi historički Srbi*, naime Srijemci ekavci još god. 1815. mimo sve nastojanje Dositijevo i Vukovo smatrali i perhorescirali ijekavski hercegovački dijalekt kao tuđi, *kao hrvatski*, pa zato bijedili Vuka, da im *nameće hrvatski jezik*, kad je štampao narodne pjesme hercegovačkim dijalektom. Kad su dakle ti isti suvremenici Vukovi prevodili Kačića i Gundulića na srpski jezik, činili su to najviše zato, što su jezik Gundulićev, a kud i kamo još jezik Kačićev (ikavštinu) smatrali za tuđi, hrvatski jezik. (Klaić 1930:57)

Postupno posrbljivanje crnogorskih i hercegovačkih pravoslavaca razazna se u više američkih useljeničkih popisa. U jednom popisu iz 21.IX.1921. tri osobe iz Crne Gore, pristigle preko Italije (»Blazo Vuscovich«, »Iovan Vuscovich«, »Milo Damianovich«; u bazi je samo potonji), po narodnosti se izjašnjavaju »Srbima« kojima je materinski jezik »hrvatski«. Prije njih je upisana osoba slovenske narodnosti koja govori slovenski. Osoba

s imenom »Bogdan Milatovitch« (»Bagdan«) iz Crne Gore izjašnjava se pak 6.VIII.1905. »Srbo-Hrvatom«. Ispred njega je na istom popisu nekoliko ljudi evidentirano kao Hrvati, npr. »Blagoje Milosevic« (»Krusevice«) i »Simo Bunjevac« (Trebinje) iz Hercegovine, a nekolicina njih Hercegovcima, npr. Obrad Kapor. 13.V.1920. pristiže brodom iz Dubrovnika veća skupina razvojačenih vojnika iz Hercegovine. Za njih je skupno upisano da su jugoslavenskoga državljanstva, hrvatske narodnosti, a da govore srpski. Među njima je i neki »Stanko Karadzich«. Stanovita »Katica Karadzic« (5.IX.1924.) iz Bele Crkve, koja je srpske narodnosti i jugoslavenskoga državljanstva, kaže pak da govori »slavenski«.

Rana slavistika o rasprostranjenosti srpskoga imena

Informacije iz emigrantskih popisa o rasprostranjenosti hrvatskoga i srpskoga imena u jednostavnom puku u dobroj se mjeri slažu s onim što su o njoj tvrdili vodeći slavisti na početku 19. stoljeća. J. Grimm kaže 1824. godine da se pučani na širokim štokavskim područjima ne žele zvati Srbima, iako on (Grimm) želi da su to sve upravo Srbi (»ni turski, ni ilirski, ni hrvatski Srbin ne želi se zvati Srbinom«, Grimm 1824:XXIII, Grčević 1997a:98–99). Slično je mislio i utemeljitelj slavistike J. Dobrovský:

Nijedan Bosanac ne će se nazvati Srbinom, a isto vrijedi i za Dalmatince, no može li se zbog toga reći da oni nisu Srbi? (usp. Jagić 1885:109)

Mišljenje J. Dobrovskoga o proširenosti srpskoga imena u Bosni podudara se sa zapažanjima I. F. Jukića iz 1842.:

Već su dvije godine, od kako se ja bavim među prostim narodom u Bosni, dobro motreći na sva ona, koja se toga naroda tiču; ja sam mnogo i putovò po Bosni; al još nikad tamo ne čuh za srbski narod, niti za srbski jezik! Tamo sve ide po *bosanski* i *naški*, a a Srblje i dan današnji u Srbiji stanujuće, nazivlju prosti Bošnjaci *Racima!* u Podrinju još nisam bio, zato scijenim, da je njima poznato ime Srb, buduć da su bližnji Srbiji. (Jukić 1973: 86, usp. i 40–41)

Treba reći da Jukić 1842. hrvatsko ime kao narodnosno ime jednostavnoga katoličkoga bosanskoga puka bilježi u fočanskoj ravnici kraj Dervente. Kaže da se radi o doseljenicima iz »ljubuške i vrgoračke krajine« (1973: 37). Jukić je za te »Hrvaćane« čuo da se »ne boje ni Turčina ni fratra«, a Ivan Kukuljević Sakcinski slično je zapazio 1858. za Hrvate oko rijeke Plive, za koje nije jasno jesu li katolici ili pravoslavci. On kao da misli da je ondje hrvatsko ime opstalo zbog tamnoga sjećanja na granice negdašnjega hrvatskoga kraljevstva:

U staro doba činila je Pliva granicu hrvatskoga kraljevstva i nahija plivanska biaše županija hrvatska. Sad je već odavna izčezlo tuda ime

hèrvatsko, ali još zovu nieke stanovnike Hèrvatjanima, što se, kako vele, neboje ni fratra ni Turčina, a to će bogme u Bosni mnogo reći. (Kukuljević 1858:68–69)

Glede Dalmacije Kukuljević tvrdi da se »snova osviedočio da je kod konservativnog našeg naroda sve do Arbanije ime *hrvatsko* jedino živo i narodno.« (Vince 1990:290).

Iz velikosrpskoga programa Ilije Garašanina iz 1843. (*Načertanije*) također proizlazi da se pravoslavni pučani u Bosni svojevremeno u narodnom smislu nisu smatrali Srbima. Garašanin ih zove Bošnjacima istočne vjeroispovijedi i misli da će njih Srbija lako pridobiti:

Na istočnog veroispovedanija Bošnjake veći upliv imati, neće biti za Srbiju težak zadatak. (usp. Šimunić 1992:106)

Metode koje su se primjenjivale za pridobivanje pučanstva za srpsku misao, uključivale su i novčano darivanje djece koja bi potvrdno odgovorila na pitanje jesu li Srbi.

Slijedeći Dobrovskoga, Kopitara i Grimma, P. J. Šafařík Dalmatince i Bosance ubraja u »Srbe«, no ističe da je u njih rasprostranjeno hrvatsko ime:

Narodno ime *Hrvati* prostire se daleko izvan granica koje smo odredili hrvatskomu narječju jer se žitelji istarskoga poluotoka, počevši od rijeke Raše (Arsa), zatim žitelji cijeloga Primorja i njegova otočja (»Čakavci«), sve do rijeke Cetine (Boduli), čak do same Neretve pa odatle prema istoku u Tursku Hrvatsku, zovu sve do danas onako kako su se zvali i u vrijeme Konstantina Porfirogeneta, *Hrvatima*. Od nas su prema glavnim obilježjima svojih narječja pribrojani u Srbe [...]. (usp. Šafařík 1842:64)

Sve to skupa neporecivo govori da je u Srba u Hrvatskoj i BiH proces nacionalne integracije i diferencijacije, koji je znatno uznapredovao u 19. stoljeću, bio složen proces tijekom kojega je i uz pomoć svjesnih jezično-političkih i ideoloških zahvata hrvatsko ime bilo potiskivano, a time i potencijalni hrvatski nacionalni identitet.

Ovdje nije potrebno dalje ulaziti u raščlambu složenoga pitanja rasprostranjenosti hrvatskoga imena i njegova značenja. Primjereno se taj posao ne bi mogao obaviti bez sagledavanja stvarne etnogeneze hrvatskoga naroda i nastanka suvremenih nacija, a ono što je za ovaj rad bitno, do sada je već dovoljno jasno pokazano:

Nije prihvatljivo tumačenje da su vojvođanski Srbi, zamjerajući Karadžiću da im nameće hrvatski jezik, tim nazivom šaljivo referencirali na hrvatsku kajkavštinu ili da su pri tome na umu imali kakvu »srpsku« jezičnu »regionalnu« odrednicu vezanu uz teritorij tadašnje Hrvatske. Takvim tumačenjima ne samo da ne bismo mogli protumačiti narodnosno izjašnjavanje pravoslavnih emigranata, ili spomenuto Karadžićevo pismo Kopitaru, ili citirana opažanja iz redova ranih slavista, ili Petrovićevo doživ-

ljavanje Stulićeva jezika kao jezika hrvatskoga, već ne bismo mogli protumačiti ni mnoge druge činjenice, npr. zašto se 1566., u vrijeme neograničene vlasti velikoga vezira Mehmed Paše Sokolovića — koji je bio rodom iz blizine Višegrada i brat ili rođak srpskoga patrijarha i obnovitelja Pečke patrijaršije Makarija — izdaje ferman u kojem se traži da »rimski fratři po Budimu, Temišvaru i Dubrovniku i uopće od naroda hrvatskoga ne pitaju milostinju, ako taj narod spada grčkoga patrijara« (Matasović 1930:111). U toj se naredbi hrvatsko ime rabi u značenju 'Slaveni', a izdati ju je mogao samo onaj Osmanlija kojemu je bilo poznato i normalno da se pravoslavni Slaveni zovu (i) hrvatskim imenom (što ne isključuje mogućnost da mu je bilo poznato i srpsko ime). Stotinjak godina nakon što je izdan taj ferman, turski putopisac Evlija Čelebi za stanovništvo nahije Piva kaže da je to »pravi hrvatski dušmanin koji živi u nepristupačnim planinama« (Čelebi 1967:444). U tim predjelima Čelebi spominje i islamizirane Hrvate. Prenosi kako je kod Gatačkoga polja (istočna Hercegovina) u vojni odred određeno »tri stotine pouzdanih i vrijednih hrvatskih gazija« (Čelebi 1967:449), a na putovanju iz Beograda u Hercegovinu u Jeleču u blizini Foče na Drini tamošnje su mu gazije dale kao pratnju 50 naoružanih »hrvatskih momaka« (Čelebi 1967:407). Većinu stanovništva u Hercegovnom čine, kaže Čelebi, arnautski, bosanski i hrvatski junaci (429).

S pomoću Ivićeva tumačenja ne bismo mogli primjereno objasniti ni to zašto Janko Drašković u svojoj *Disertaciji* u dijelove hrvatskoga naroda ubraja Crnogorce, ili zašto panslavistički orijentirani Kurelac u *Fluminensiji* tvrdi da »se uvjario da u Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru Srbina starosedioca nikdē nejma«, da »uz morje vse je Hrvat, i vsaka besēda, čto ju Vuk ima u svom rēčniku zapisanu kao južnu ili jugozapadnu, ta se govori ne samo po primorju Hrvatskom nego i po vsoj Dalmaciji, zemlji pra-Hrvatskoj«, ili zašto D. Obradović 1783. paroha Haralampija iz Trsta iz kurtiazije naziva »Hrvaćaninom«, iako ga ujedno samouvjereno svrstava u Srbe (1964:217, 222). U Haralampijevoj se je obitelji vjerojatno čuvala svijest o starom hrvatskom narodnosnom imenu, koja se miješala s »učenom« odrednicom »Srbin po vjeri« (pripadnik pravoslavne crkve). Da je takvih pravoslavnih svećenika bilo još i krajem 19. stoljeća, kazuje pritužba u časopisu *Srbobran* da među pravoslavnim svećenicima »zatekosmo čak neke da su »pravoslavni Hrvati« koji sa amvona srpskog prosvjetitelja Save hrvatsku misao propovijedahu« (Artuković 2001:110).

Karadžićevo strahovanje iz 1815. da će mu Srbi iz Srijema zamjeriti da im nameće »horvatski« odnosno »šijački«, obistinilo se u rugalici J. Vujića iz 1821. godine (Karadžić 1895:112–116, Bašić 1991:49–50). U njoj mu se izruguje da »šijački« piše jer ga je Kopitar tako naputio. Karadžić se je Kopitarovim naputcima očigledno nekomu pohvalio:

Nie tvoja Gramatika Serbska,
No ona mora biti šijačka;
[...]
Blago nam kad ti Slavenski znadeš,
I takovo ponjatje imadeš;
Da iz Slavenskog šijački pišeš,
Arnaut šijačkom dušom dišeš.
Jošte čudimo se i Kopitaru,
Pridvornomu Bibliotekaru.
Da se on baš s tobom upustio,
Šijački pisati uputio

Vjekoslav Klaić smatra da su »historički« Srbi i stotinjak godina nakon što je ta rugalica napisana, (i)jekavštinu doživljavali kao »tuđu«:

To instinktivno odvratanje pravih, historičkih Srba od hercegovačkog dijalekta održalo se je sve pored nastojanja Vukova i Daničićeva i do danas. U naše doba gotovo i nema pravoga Srbina, koji bi pisao ijekavštinom. Pače i oni ijekavci pravoslavne vjere, koji se osjećaju Srbima, rado odnemaruju, čak u govoru ijekavštinu, pak se trude govoriti ekavštinom. (Klaić 1930:57)

Karadžićeva književnojezična djelatnost u ocjeni austrijskoga redarstva

Austrijsko je redarstvo na početku financiralo Kopitarov projekt³⁸, no nije bilo zadovoljno Karadžićem kao glavnim djelatnikom. Zato, kad je Kopitar još prije objave *Srpskoga rječnika* (1818.) preporučio da se Karadžiću dodijeli mirovina ili namještenje, nadređene su se službe oglušile i prestale su financirati daljnje Karadžićeve radove (usp. izvješće od 12.II.1822., Ivić 1926:206). Oprezan stav redarstva prema Karadžiću nije se ni nakon tog vremena promijenio. Redarstvo ga je sumnjičilo zbog veza s Rusijom i Srbijom, i to unatoč tomu što je Karadžić (i) za Austriju uspješno obavljao uhodničke poslove, pogotovo »nadgledanjem« svojih sunarodnjaka u Beču. To opisuje M. Popović:

»Najzad, on je često«, kaže se u jednom policijskom aktu o Vuku 1822, »iz odanosti ovoj državi, činio dobre usluge policiji u nadgledanju Grka, a posebno ovde prisutnih Srba.« U dokumentu iz 1826. mesna policija također uverava Vrhovno policijsko zvanje da je Vuk još ranije dokazao svoju političku ispravnost »time što je iz odanosti ovoj državi i najvišem carskom domu učinio policijskoj službi korisne usluge s punim poverenjem i besplatno.« (Popović 1964:134)

U skladu s time 12.II.1822. Kopitar redarstvu nudi Karadžićevu suradnju kao špijnskoga djelatnika. On bi, kaže, u slučaju potrebe mogao i kod Mi-

³⁸ Usp. bilješku br. 8.

loša u Kragujevcu Austriji obaviti važne usluge, a ako se želi, mogao bi i ovdje pružiti pouzdane informacije (Ivić 1926:208).

Bez obzira na takve Karadžićeve djelatnosti za Austriju i Kopitarove pohvale njegovih književnojezičnih zasluga, austrijsko se je redarstvo obaziralo i na brojne prosvjede i denuncijacije koje su protiv Karadžića stizale iz vodećih srpskih intelektualnih krugova. Kopitar se stoga 1.X.1828. žali Grimmu da Karadžića kod austrijske policije sumnjiče kao ruskoga plaćenika (on mu je preko svojih veza pribavio ne slučajno upravo rusku mirovinu), dok ga na drugoj strani predstavljaju njegovim (Kopitarovim) oruđem pri planiranoj uniji grčke crkve s rimskom (Vasmer 1938:57). 4.V.1832. javlja Kopitar Grimmu da »dragi farizeji Vuka policij(sk)i optužuju« (»polizeilich verdächtigen«), zbog čega mu prijete nasilni izgon u Srbiju, gdje bi mu vjerojatno »dvorani dragoga Miloša iza leđa po kratkom postupku stjerali kuglu u glavu«. Nadodaje da se upravo Biblija (tj. Karadžićev *Novi zavjet*) znade našoj dobro obaviještenoj policiji predstaviti vrlo opasnom po državu i crkvu i upozorava da ništa ne pomažu njegovi prosvjedi. »Katolička policija vjeruje više šizmatičkim monasima nego uglednomu katoličkomu cenzorskom službeniku!« (Vasmer 1938:92).

Kopitar je kao i inače vrlo uporan pa 23.VIII.1832. opet uvjerava nadređene mu službe da je Karadžićeva književna reforma, koja prije ili poslije uspjeti mora, politički vrlo povoljna za Austriju. Ona austrijske i turske Srbe odvlači od Rusa i daje im vlastitu književnost na voljenome materinskome jeziku. Time ih se *priključuje*³⁹ katoličkim Ilirima, što upravo tim jezikom govore i pišu (Ivić 1926:266). Vjerojatno je Kopitar tom izvješću priložio i prijevod Karadžićeva pisma od 22.VIII.1832. (Ivić 1926:260–261) u kojem Karadžić opisuje uvrjede što ih je doživio od Miloša odnosno njegovih ljudi. Ključna rečenica u tom Karadžićevu pismu glasi: »Upravo danas sam sa svojim Srbima potpuno prekinuo.« Kopitar ne popušta pa redarstvu već 29.VIII.1832. predlaže da se osnuju srpske, vlaške i katoličko-ilirske novine pod austrijskom kontrolom (Ivić 1926:267–268). Kopitaru je jako stalo do toga da se glavna književnojezična zbivanja ne odvijaju u hrvatskome, već samo u srpskom okružju pa ističe da prednost treba najprije dati srpskim novinama, zatim vlaškima, a potom »možda« katoličko-ilirskima.⁴⁰ Urednika za srpske novine ne treba »kupovati« jer ga nitko ne bi slušao. Kopitar kao urednika predlaže naravno Karadžića. Tvr-

³⁹ U izvorniku: »die sie anderseits den katholischen Illyriern anschliesst«. Iako oblik *anschliesst* znači *priključiti*, *pripojiti*, u srpskome se prijevodu prevodi s *približiti*: »ona ih približuje katoličkim Ilircima«, Dobrašinović 1980:107.

⁴⁰ Gajeve *Novine horvacke* iz 1835. i Gajev prijelaz na štokavicu potpuno su mu pomrsili račune pa u ljutnji Gaja proziva i »magarcem«.

di da Karadžić svojom književnom i jezičnom reformom nesvjesno već radi u korist Austrije time što Srbima u voljenom materinskom jeziku nudi novo dobrodošlo središte, kojim ih otuđuje od Rusa i sprijateljuje s katoličkim Ilirima. Razumije se, nastavlja Kopitar, da će metropolit Stratimirović, koji je dobro prepoznao posljedice Vukove reforme, sve staviti u pokret da spriječi to njegovo novo djelovanje. Budući da je Vuk boležljiv i lijen, tražit će pomoćnike koji će nastaviti raditi u njegovu duhu i onda kada Vuk napusti posao. Kopitar zaključuje da bi za deset do petnaest godina izdržljivosti i dobra rada stvar bila odlučena (Ivić 1926:268).

Kopitarova uvjeravanja policiji bila su plodna pa Kopitar već 12.IV.1833. izvješćuje Grimma da sada policija Vuka pušta na miru te da u Austriji može ostati gdje i do kada želi (Vasmer 1938:107). Od toga vremena u Karadžićevu jeziku i djelovanju dolazi do većih promjena.

Karadžićeva procjena o tradiciji koju nastavlja

Na početku svojega djelovanja Karadžić tvrdi da se »jezgra srpskoga roda i najčistijega jezika« nalazi između rijeke Drine i Morave, a osobito kad se malo odmakne od Save i Dunava, kao npr. nahija Kragujevačka, Karanovačka, Rudnička, Užička, Kruševačka (Karadžić 1814:40). Jezik toga kraja, u kojem ni onda »hercegovački« nije bio većinsko narječje, Karadžić nikada nije pokušao podignuti na književnojezičnu razinu. Štoviše, 1839. godine obznanjuje da više ne piše »hercegovačkim«, već »dubrovačkim« govorom. Drugim povodom za jezik srpskoga kulturnoga središta u Vojvodini tvrdi »da se u svemu narodu našem nigdje ne govori Srpski tako ružno i pokvareno, kao u Srijemu, u Bačkoj i u Banatu«. Nezadovoljan je i cjelokupnom književnojezičnom djelatnošću u Srbiji:

Ja sam napomenuo [...] kako je kvarenje jezika prešlo i u Srbiju; i ako mu se kakvijem mudrijem književnijem uredbama ne stane na put, otići će, kao kuga, po svemu narodu na sve strane. (Karadžić 1896:181)

Dok Kopitar Karadžića u svojim izvješćima policiji ponekad predstavlja »novim Obradovićem«, Karadžić s Obradovićem od 1833. godine ne želi biti ni u kakvoj književnojezičnoj vezi. 22.VIII.1833. piše L. Mušickomu da ne bi dopustio ponovno objavljivanje Obradovićevih djela:

Valja da vam je poznato, da se u Srbiji štampaju na novo sve Dositijeve knjige: Život i priključenja i pisma već je gotovo; sad se basne, po objavljeniju, štampaju. Da sam ja cenzor u Srbiji, ja to ne bi dopustio [...]. (Jagić 1897:872)

Za »pisanje« u Srbiji Karadžić smatra da se je »može biti suviše umnožilo«:

Ovo je kvarenje jezika u carstvu Austrijskome išlo polako, jer se našijem jezikom nije mnogo pisalo; ali kako se u Srbiji po različnijem kancelarijama

otvorilo i (može biti i suviše) umnožilo pisanje, postale velike Srpske škole, postalo društvo Srpske književnosti, postala državna štamparija, u kojoj se štampaju novine i druge različne stvari bez prestanka, a sve ove poslove rade i upravljaju ponajviše onaki ljudi, kakovi su jezik naš na ovoj strani kvarili, tako se upravo može reći, da kvarenje jezika ide sad mnogo brže. (Karadžić 1896:155)

Iz književnojezične tradicije koju treba njegovati i izgrađivati, Karadžić bi isključio sve srpske pisce (1845.):

Prvi Srpski spisatelj, bio on Dositije ili Orfelin, ili drugi koji mu drago, kako je počeo pisati, odmah je počeo i jezik svoj kvariti, i to kvarenje traje i upravo reći napreduje još do današnjeg dana. (Karadžić 1896:154–155)

Citirane je riječi Karadžić izrekao u povodu izradbe srpskoga stručnoga nazivlja, kojem se u *Društvu srpske slovesnosti* posvetio Jovan Sterija Popović. Karadžić je odmah intervenirao kod predsjednika društva i zatražio da se s time prekine. Taj se posao, smatra Karadžić, ne može obaviti bez dobrog poznavanja narodnoga jezika, a takvih poznavatelja u Društvu nema (Bašić 1991:62). Dokazujući članovima Društva srpske slovesnosti da se ipak »jezik naš može naučiti«, Karadžić ističe »ilirsku braću u Zagrebu« Demetra i Stanka Vraza, »koji nijesu rođeni Srbi, pa Srpski tako pišu, da im među našijem spisateljima nije lasno jednake naći« (Karadžić 1896:160).

Iako bi objavljivanje Obradovićevih djela zabranio i cijelu srpsku književnojezičnu djelatnost najradije zaustavio, Karadžić bi hrvatske pisce novo objavljivao i rječnike na temelju njihovih djela sastavljao. 1847. godine podsjeća da je »sila puta mislio i govorio da bi bilo vrijedno našijem slovima našampati sva djela Dubrovačkihih i gdjekojijih Dalmatinskijih pjesnika bez i kake promjene u jeziku.« Budući da se to za sad ne može, želi »da bi se načinio rječnik sviju njih«. Čuvši da Mažuranić sprema takav rječnik, kaže da se je itekako obradovao (Karadžić 1896:260–261). Dok Karadžić u rječniku iz 1818. godine iz hrvatskih rječnika prepisuje odnosno objavljuje uglavnom one pučke riječi koje poznaje, u rječnik iz 1852. godine unosi i mnogobrojne hrvatske »regionalizme«, od kojih su se mnogi zahvaljujući njegovu posredstvu udomaćili u novome srpskome književnom jeziku. Radi prikupljanja novoga leksičkoga materijala za rječnik iz 1852. godine obišao je gotovo sve hrvatske krajeve, no u Srbiji, Bosni i Hercegovini tim povodom nije bio (usp. Grčević 1997a:79).

Karadžić ističe da Srbi s pisanjem na narodnome jeziku »nisu uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka dok su braća zakona Rimskoga, osobito Dubrovčani i Dalmatinci, pisali u šesnaestome vijeku u najveći jek!!«. Dositij je, naglašava, »mjesto ostaloga dokazivanja da valja za

Srbe srpski pisati«, mogao »slobodno kazati da se ugledamo na braću svoju zakona Rimskoga«, »čiji jezik i mi danas možemo uzeti za ugled«. S neskrivenim ponosom na svoje hrvatske prethodnike tvrdi »da je u ostalijem Slavenskiem narodima teško naći spisatelja onoga vremena koji bi se s njima mogli isporučiti«. Zato zaključuje da se »slobodno može reći da su starija djela braće naše zakona Rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh današnjijeh crkvenih knjiga.« (Karadžić 1896:260). U kojoj mjeri Karadžić cijeni hrvatsku književnojezičnu tradiciju i djelatnost, očituje se i u njegovoj poruci članovima Društva srpske slovesnosti

da će doći vrijeme, kad će Srbi iz Srijema, iz Bačke i iz Srbije ići u Zagreb da uče Srpski. [...] Može biti, da mnogi od Vas misle, da ovo ne može biti; ali i ja evo pred svima Vama kažem: ako mi u tome poslu jednako uzradimo ovako, kao što smo do sad radili, a Iliri ako samo ovako uznapreduju, kao što su do sad napredovali, onda ne samo to može, nego će morati biti. (Karadžić 1896:160)

Nataša je Bašić s pravom upozorila na to da je istraživačima Karadžićeva života i djela ostalo odgovoriti na pitanje zašto je Karadžić, unatoč otporima što su dolazili iz srpskih intelektualnih krugova, i to ne samo »konzervativne« pravoslavne crkve, već i iz onih narodnjačkih, njemu sklonih, nastojao pošto-poto izboriti dubrovačkoj jekavici status književnoga jezika u Srba (1991:62). Pored razloga što ih je naveo Karadžić, i koji se obično citiraju, N. Bašić kao ključan razlog navodi sljedeći:

Karadžić je, da bi ubrzao proces standardizacije u Srba, posegnuo za gotovim i dosta stabilnim jezičnim modelom narodnoga jezika, kojega su izražajne vrijednosti bile književno ovjerene, a svoju je punu afirmaciju i uspon doživio u Gundulićevu *Osmanu*. Narodnost, stabilnost i doradenost jezičnoga sustava dubrovačke i dalmatinske književnosti nametala se namjesto lutanja i traženja srpskih pisatelja, kojima je ruski klin, zabijen u jezično tkivo XVIII. st., znatno usporavao rad. Stoga je Karadžić poučavao srpske spisatelje da se ugledaju na jezik Gundulićev, Reljkovićev, Došenov, Kačićev i drugih hrvatskih pisaca jer su »starija djela braće naše zakona Rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh crkvenih knjiga«. (Bašić 1991:62)

Karadžićevo samoodređenje pripadnikom hrvatske književnojezične tradicije (koju proglašava srpskom) prirodan je rezultat njegova rada i doživljavanja vrhunac u članku *Srbi svi i svuda* (1849.).⁴¹ Rješenje srpskoga jezičnoga pitanja koje Karadžić time nudi, i nakon Kopitarove smrti (1844.) u potpunom je skladu s Kopitarovim obećanjima policiji.

⁴¹ Ne treba misliti da je Kopitar takvim razvojem u Karadžića bio nezadovoljan, i to samo zato što je narodnu i Kačićevu poeziju više cijenio od one »umjetne« dubrovačke. Usp. Pogačnik 1978:93, 104 i Grčević 1997a:80.

Strateški ciljevi i daljnji razvoji

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća udario je J. Dobrovský svojim znanstvenim zabludama čvrste temelje slavističkomu panserbizmu (usp. Grčević 1997a, b, c). Do početka 40-ih godina razvoj toga slavističkoga panserbizma usmjeravao je Kopitar u skladu s potrebama svojega austroslavenskoga projekta. Dok Kopitar još nije bio spoznao da projektom ne može obuhvatiti Bugare, Karadžić je i Bugare ubrajao u Srbe: »Svi Serblji, od Adrijatičeskoga do Crnoga mora, koè im drago oni vère bili, svi su oni èdnako mome serdцу mili i dragi« (Karadžić 1814:42).

Kao svojega nasljednika Kopitar odabire Franca Miklošiča (1813.–1891.) i udomljuje ga u svojem stanu vjerojatno već 1842. godine. U mladosti Miklošič gimnaziju pohađa i u Varaždinu, a 1835. godine preko Vraza pozdravlja »vse prave sine horvatske matere« i poručuje »povej da tudi nam Daniza prijasno luzh poshila in slovensko temno nozh osvezhujel!« (Sturm-Schnabel 1991:55). Krajem 30-ih godina Miklošič moli Vraza da Gaju »pokaže« njegove pjesme. Jedna kitica iz Miklošičeva pera glasi: *Trudne dojdū poputnice / Na brèg velike kraljice, / Koje modre vode dèle / Horvate od mē dežele* (Sturm-Schnabel 1991:61). (Gaj Miklošičeve pjesme nije objavio.) Miklošič u djelu *Radices linguae slovenicae* (1845.) u primjerima koje donosi, hrvatskim jezikom priznaje kajkavštinu i čakavštinu, no tijekom ulaska u vodeće austrijske znanstvenopolitičke krugove u drugoj polovici 40-ih godina hrvatski jezik odjednom suzuje skupa s Karadžićem na čakavicu.

Nakon Kopitarove smrti Miklošič preuzima 1844. cenzorsko mjesto u bečkoj dvorskoj knjižnici, a 1849. godine postaje i profesorom na nov osnovanoj bečkoj katedri za slavensku filologiju. Očigledno preuzima i vodstvo Kopitarova projekta pa već 1847. kao Karadžićev pomoćni suautor potpisuje članak (recenziju) za koji se vidi da ga je napisao on (Miklošič), a ne Karadžić. U članku se iznose Miklošičeva stajališta o slovenskom jeziku, o štokavštini kao srpskom jeziku i čakavštini kao hrvatskom jeziku (usp. Grčević 1997b:289).

Miklošič supotpisuje 28.III.1850. i tzv. *Bečki književni dogovor*. Potpisnici Dogovora većim su dijelom bili članovi južnoslavenskoga odsjeka odbora za izradbu pravno-političkoga nazivlja koje je osnovalo Ministarstvo pravosuđa 1849. godine: V. S. Karadžić, I. Mažuranić i njegov nasljednik D. Demeter. Miklošič je također bio članom odbora, no za razliku od druge trojice spomenutih potpisnika, on nije bio član povjerenstva za »hrvatsko-srbsko narječje«, već član povjerenstva za slovenski jezik. Daljnji potpisnik bio je S. Pejaković, državni službenik sa stalnim zaposlenjem u Beču, a

potpisnici Vinko Pacel i Đuro Daničić bili su Miklošičevi studenti, tj. sluša-
telji njegovih predavanja iz slavistike. Obojica su u Beč stigla 1845. godine,
jedan kao student prirodnih znanosti, a drugi kao student prava. Dok Pa-
cel nije imao previše razumijevanja za Karadžićev jezično-pravopisni mo-
del (postao je Kurelčevim sljedbenikom), Daničić se je pod Miklošičevim
vodstvom najzad 1847. razvio u ključnoga Karadžićeva pristašu. Rad od-
bora za izradbu pravno-političkoga nazivlja rezultirao je izdavanjem služ-
benoga nazivoslovnoga rječnika *Juridisch-politische Terminologie...* iz 1853.
godine. U njemu je u sklopu Demetrova predgovora objavljen tekst *Beč-
koga književnoga dogovora*. Demeter tvrdi da je do potpisivanja Dogovora
došlo tako da je mjeseca ožujka godine 1850. V. S. Karadžić »nekoliko putâ
sazvao na prijateljske dogovore više jugoslavenskih književnikâ nalazećih
se slučajno u ono vrijeme u Beču«. Međutim, nitko se od potpisnika *Bečko-
ga književnoga dogovora*, osim možda I. Kukuljevića Sakcinskoga, nije u to
vrijeme »slučajno« nalazio u Beču. Pored toga, jedina je veza između svih
potpisnika bio Miklošič, a ne Karadžić. Stoga treba pretpostaviti da je Mik-
lošič bio stvarni organizator Dogovora. Njemu je očigledno bilo stalo do
toga da se Dogovor javnosti predstavi spontano održanim neformalnim
sastankom, a ne sastankom koji je upriličio on kao djelatnik austrijskih jav-
nih ili tajnih službi. Pored toga mu je očigledno bilo stalo i do toga da se Ka-
radžićeva slava i zasluge uvećavaju jer se je time na lokalnoj razini i dalje na-
metao kao međunarodno priznat i cijenjen stručnjak. Slične je metode svo-
jevremeno primjenjivao i Kopitar.

Ako prihvatimo da je Slovenac F. Miklošič bio stvarni organizator *Beč-
koga književnoga dogovora*, postaje jasno zašto ga je i on potpisao. Na nje-
govu su potpisu vjerojatno inzistirali hrvatski predstavnici koje je on kao
predstavnik vlasti potaknuo na potpisivanje Dogovora, a koji su preko nje-
gova potpisa mogli gajiti iluziju o tome kako će Dogovor biti doživljen kao
nastavak ilirskoga djelovanja. U kojoj su mjeri pojedini hrvatski potpis-
nici Dogovora vjerovali u nj te ga od srca i dragovoljno potpisali, vidi se
po tome koliko su se pridržavali njegovih načela (usp. Vince 1990:281ff).

Vremenski dobro programirano objavio je Karadžić 1849. godine svoj
velikosrpski programski spis *Srbi svi i svuda* u kojem štokavštinu proglašava
isključivo srpskim jezikom, a sve štokavce Srbima. Već je spomenuto da
je u oblikovanju tih Karadžićevih zamisli Miklošič sudjelovao krajem 40-ih
godina (Grčević 1997c). Iz perspektive bečke jezične politike koju su zastu-
pali Miklošič i Karadžić, bilo je dakle jasno kako bi se trebao zvati narod i
jezik kojima se u Dogovoru ne spominje ime. Međutim, time dane smjer-
nice nisu se lako ostvarivale.

Ministarstva unutarnjih poslova i pravosuđa izdala su 2.IV.1849. odred-

bu kojom se dopunjuje carska naredba o objavljivanju zakona na različitim jezicima carstva od 4.III.1849. U temeljnom tekstu od 4.III.1849. pojedini se jezici ne spominju, već se popisuju u dopuni od 2.IV.1849. Na »srpskom-ilirskom jeziku« predviđene su dvije inačice zakona, pod brojem 8 na ćirilici, a pod brojem 9 na latinici. Za potonji se u zagradama nadodaje da je on »ujedno i hrvatski«. ⁴² Na temelju zajedničkoga jezičnoga naziva može se zaključiti da je bilo predviđeno za Hrvate i Srbe zakone prevoditi na jedan zajednički jezik, iako u dvama pismima. To je u skladu s pisanjem *Beogradskih novina* o tome da je Karadžić (valjda Miklošič) službeno tražio da se za Srbe i Hrvate zakoni prevode jednojezično, a ne dvojezično (Vince 1990:389). Ipak, već 1849. izišao je srpski prijevod *Sveobštij građanskij zakonik' za sve nĕmačke naslĕdne zemlĕ Austrijske monarhie*, a prevoditelju B. Petranoviću nuđeno je da pripremi i prijevod na »dalmatinski«. 1853. tiskan je hrvatski prijevod njemačkoga teksta, jezično i pravopisno pripremljen sasvim u skladu s načelima zagrebačke filološke škole (Vince 1990:392).

Odredbu o jezicima na kojima će se tiskati zakoni, *Glasnik dalmatinski* prevodi tako da pod brojem 8 navodi »srpski«, a pod brojem 9 »hrvatski« (Vince 1990:380, v. ovdje bilješku 42). U skladu s time *List zakonah... za Kraļjevinu Dalmaciju* donosi odluku da će se zakoni tiskati osim na njemačkom i na »talianskom i ĥrvatskom«. Odstupanje od njemačkoga teksta može imati dva razloga: U Dalmaciji su nazive jezika pod brojem 8 i 9 preimenovali, tj. »preveli« onako kako su mislili da treba, ili je pak u prvom otisku zakona iz 1849. uistinu pisalo »Serbisch« i »Kroatisch«, što je netko promijenio i u otisak iz 1850. uveo »Serbisch-Illyrisch«.

1849. godine objavljena je i odredba bečkoga Ministarstva kulture i školstva s privremenim zakonom o ispitu pristupnika za radno mjesto gimnazijskoga profesora. U tom se zakonu određuje da profesori »živih jezika« moraju raspolagati utemeljenim znanjem o pojedinim jezicima i njihovim najvažnijim književnim pojavama (*Allgemeines...:688–689*). Jedan

⁴² Najavljuje se tiskanje zakona »1. na njemačkom jeziku, 2. na talijanskom jeziku, 3. na mađarskom jeziku, 4. na bohemskom (ujedno moravskom i slovačkom književnom jeziku), 5. na poljskom, 6. na rutenskom, 7. na slovenskom (ujedno vinskome i kranjskom književnom jeziku), 8. na srpskom-ilirskom jeziku sa srpskim civilnim pismom, 9. na srpskom-ilirskom (ujedno hrvatskom) jeziku s latiničnim slovima, 10. na romanskom (moldavsko-vlaškom) jeziku.«, usp. *Allgemeines...:VI*.

Na str. 173., pod rednim brojem 153. piše: »kaiserliches Patent vom 4. März 1849, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird *).«. Tekst te carske naredbe tu se ne donosi, već se u bilješci upućuje da je isti već tiskan u uvodu na str. 2–4 (misli se na str. II–IV), gdje je tiskana carska naredba, iza koje na str. V–VII slijedi dopuna Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva pravosuđa od 2. travnja 1849. s popisom pojedinih jezika.

od »živih jezika« zove se »ilirski i hrvatski« i za nj je potrebno »poznati izvrsne dubrovačko-dalmatinske književnike 16. i 17. stoljeća, npr. Gundulića, Palmotića, Zlatarića, Đorđića«. Za jezik koji se zove »srpski«, traži se pak »poznavanje razlika između temeljnoga jezika i crkvenoslavenskoga narječja koje se održava u liturgiji, nadalje poznavanje njegovih najstarijih jezičnih spomenika, tj. srpskih povelja tiskanih u Beogradu i zakonika Stefana Dušana«. ⁴³

Ni u *Juridisch-politische Terminologie* (1853.) nema jedinstvenoga »srpskoga-ilirskoga jezika«, već su hrvatski i srpski jezik obrađeni posebno i svaki pod svojim imenom; hrvatski na latinici a srpski na ćirilici. Logičan slijed događaja i stanovita povijesna ironija bilo je to da je Karadžić, koji je još 1845. sprječavao izradbu srpskoga stručnoga nazivlja, primarno sudjelovao u pripremi hrvatskoga dijela rječnika, a ne srpskoga. Demeter to opisuje ovako:

Prije svega moram sa žalošću napomenuti, da se nije mogla oživotvoriti želja da se barem za hrvatsko i srbsko narječje sastavi podpunoma jedna nazovnik, jer srbski književnici privikli su nekim crkvenim i ruskim izrazima već natoliko, da se je bojati bilo, da bi se još za sada nagazilo na prevelik upor, ako bi ih sasvim odstranili, s druge strane pako budući da su sasvim proti duhu živućega jugoslavenskoga jezika, nisu se mogli primiti u hrvatsko narječje, koje je stopram u novije vrijeme podignuto na pismeni jezik i zato se je većma uzdržalo u svojoj izvornoj i pučkoj prostoti. Držalo se je dakle za shodno sadašnjim okolnostima vremena, da se gospodinu doktoru Petranoviću, koji je osobito branio to mnijenje, ostavi na volju u srbsku stranu primiti sva ona odstupljenja od izrazâ nagjenih po svimkolicem članovima odbora za shodne hrvatskom narječju, koja bi se njemu kao osobitom poznatelju tako nazvanoga slaveno-srbskoga književnoga jezika činila za neobhodno potrebna.

Način kako smo postupali kod ustanovljivanja izrazâ, bio je pako sljedeći: u obće koliko je najviše bilo moguće držali smo se čistog pučkog i obće razumljiva načina govorenja, gdje smo uzimali osobit obzir na opazke gospodina Vuka Stefanović-Karadžića, koji je po svem slavenskom učenom svijetu poznat kao prvi jezikoslovac našega naroda u tom pravcu. (*Juridisch-Politische Terminologie* 1853:III–IV)

Iako se Petranovića predstavlja kao zastupnika (*poznatelj*) slavenosrpsko-

⁴³ [...] »die Candidaten für die illirische und croatische Sprache [haben] eine Kenntniß der vorzüglichsten ragusanisch-dalmatinischen Schriftsteller des XVI. und XVII. Jahrhunderts, z. B. Gundulich, Palmotich, Zlatarich, Georgich; die Candidaten für die serbische Sprache Kenntniß des Unterschiedes zwischen der ihnen angestammten Sprache und der in der Liturgie fortlaufenden kirchenslavischen Mundart, ferner ihrer ältesten Sprachdenkmäler, d. i. der serbischen in Belgrad gedruckten Urkunden und des Gesetzbuches von Stephan Dusan nachzuweisen.«, Allgemeines:689.

ga jezika, on ne zastupa slavenosrpski jezični model, već tzv. »prosto-serbski« jezik. To je oblik srpskoga jezika kakvoga nalazimo u djelima Jovana Sterije Popovića, Jovana Subotića, V. Lazića, itd. Da je Petranovićev jezik bio i pod utjecajem hrvatskoga, vidi se npr. u tome da on u svojem predgovoru umjesto starih srpskih odnosno crkvenoslavenskih istovrijednica rabi hrvatske riječi *rječnik* i *predgovor*⁴⁴ koje je u srpski književnojezični izričaj iz hrvatskoga prvi uveo V. S. Karadžić. Petranović jest za »narodni jezik« kao književni jezik, pa i za zajednički književni jezik, no ne za Karadžićev jezik odnosno njegov jezični model kojim bi se prekinuo kontinuitet sa srpskom književnojezičnom poviješću:

Čudan' è doisto položaj u toj stvari srbskog' pisca, èr' u pisanju valja da se često bori s' ukorèlom' starom' navikom i predrasudama pa i s' ličnom' u dètinstvu još' začetom' ljubavi k' crkovnom' èzyku. Nego è broj takovy hvala Bogu svake godine to man'i. Samo ne treba nam' u izbiranju sredstva prenagliti, a to by onda bylo, kada by se srbski spisatelj' držao načela da kn'íževnym' èzykom' èdino prosti pučki govor' vladati mora. Pišimo èzykom' govornym' narodnym', ali zaèdno pazimo na primètbe èzykoslovaca i na urese i izraze bol'i naši spisatelja. (Juridisch-Politische Terminologie 1853:XII)

Petranović misli da je »srb-rvatskom' narodu« potreban književni jezik u kojem će se iz svakoga narječja primiti ono što je najbolje, dok se u *Bečkom književnom dogovoru* upravo izrijekom kaže da narječja ne treba miješati. Petranović zauzima dakle stav sličan Vidakovićevu iz 1814. Sukladno s time Petranovića nema među potpisnicima Dogovora. Nije ga prihvatio zato što Dogovor od srpske javnosti traži da odbaci svoja književnojezična načela i da preuzme ona načela oko kojih se Karadžić usuglasio s Hrvatima. Srbi su time kao glavni adresati kroz Petranovića Dogovor odbacili već ondje gdje je prvi put službeno objavljen, i to unatoč činjenici da je inače upravo Petranović mnogo učinio za to — i svojim radom na *Juridisch-politische Terminologie* — da se srpsko i hrvatsko nazivlje ujedini i da se srpski književni jezik prilagodi hrvatskomu.

Dogovoru su Miklošič i bečka jezična politika namijenili važnu ulogu pa su ga hitro objavili već 3.IV.1850. u Gajevim *Narodnim novinama*. Međutim, Gaj ga je, iako ga je tiskao, popratio hladnim komentarom da će tek *vrieme* pokazati je li *ovaj priedlog praktičan* i vodi li *k ožudjenoj slozi i jednakosti*, ili pak *naprotiv još k većemu ciepanju i književnom razdoru*. O hladnom dočeku i o slaboj zapaženosti Dogovora u Zagrebu svjedoči i slovenski ilirac Stanko Vraz u *Kolu*:

Nekoji od naših spisateljlah porazgovoriše se u Beču s g. Vukom i njegovimi

⁴⁴ Te su riječi zahvaljujući prvenstveno Karadžiću u današnje vrijeme udomaćene i u najzabitijim srpskim selima. Iako P. Ivić to dobro znade, ipak poziva da se hrvatski udjel u Karadžićevu rječniku dokaže tako da se navedu »reči iz [Karadžićeva] Rječnika koje su hrvatske, a nema ih u srpskim govorima«, P. Ivić 1998:162.

nasljednici, kako bi se svi spisatelji jugoslavenski složili u jedan način pisanja, pogode se nakon u to, Vukov način nešta prilagoditi katolicima, i tako kao sveobšte mnjenje našem svietu Priobćiti. Taj proglas došao je iz Beča u Zagreb na prorasudjenje, podpisan po gg. Iv. Kukuljeviću, Dr. Demetru, V. Pacelu, Iv. Mažuraniću, Pejakoviću i Dr. Miklošiću. Od strane Srbaljah: Vuk Karadžić i Stef. Daničić [sic!]. U Zagrebu taj poziv nenadje velikoga odziva, samo narodne novine su o toj stvari nekoliko riečih progovorile, koje se raspršise u vietar. I pak stvar ta biaše za me od velike znamenitosti, ja obilazih naše ovdašnje spisatelje nebili ih sklonio, da mi jedan program načimimo, i da bečki predlog tražimo malo promieniti, i Vuka barem na to skloniti, da nas ostavi pri načinu koji ethimologiu neruši. Ali badava biaše moj tru[d,] nenadjoh ni dve složne glave, a osobito gramatici nehtiedoše nikako na ništa pristati; [...] U Zagrebu mieseca svibnja 1851. St. V. (Vraz 1850:89)

Hrvatâ se *Bečki književni dogovor* pravo počeo ticati tek pošto se u Hrvatskoj — neovisno o Dogovoru — oformila škola hrvatskih vukovaca koja je na ključnim mjestima potisnula zastupnike zagrebačke filološke škole, da bi krajem 19. stoljeća u skladu sa svojim ideološkim stajalištima i uz odlučujuću potporu i poticaj vladajućih madžarona hrvatski književni jezik kodificirala u duhu Dogovora i prema uzoru na jezik Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića. Dok je Karadžić »učio i crpio iz starih hrvatskih pisaca i knjiga«, hrvatski su se vukovci krajem 19. i početkom 20. stoljeća pokušali zadovoljiti »samo njegovim opusom« i rječničko blago svesti na razinu »sljepačkih gusala« (Bašić 1991:133–134). Hrvatski su vukovci time odradili ono što je Kopitar najviše priželjkivao: doveli su preko V. S. Karadžića do vrhunca zaplet hrvatsko-srpskih književnojezičnih odnosa. Međutim, na kraju ni oni nisu uspjeli od srpskoga i hrvatskoga stvoriti jedan jedinstveni književni jezik.

Kopitar je hrvatsko-srpsko književnojezično ujedinjenje kanio provesti i na slovopisnoj razini s pomoću latiničnoga pisma koje bi bilo obogaćeno ćirilničnim slovima za palatale. Karadžiću nije govorio da bi Srbi trebali odbaciti ćirilicu, već da Hrvate treba pridobiti za ćirilicu i ujedno ih pridobiti da prihvate srpsko ime kao vlastito narodnosno ime. Karadžić to opisuje Mušickomu 22.VIII.1833. ovim riječima:

Samo da je šokce dotle dovesti, da reknu da su Srbi i da prime naša slova, a neka veruju šta im drago (Jagić 1897:871)

Dakle, nakon proglašenja i usvajanja hrvatske kulturne baštine kao »srpske« te pravopisnoga i književnojezičnoga ujedinjenja Srba i Hrvata na hrvatskim književnojezičnim temeljima i u Kopitar-Karadžićevoj kodifikaciji, katoličkim je Hrvatima trebalo nametnuti srpsku nacionalnu svijest. Time bi svi glavni ciljevi Kopitarova projekta bili ispunjeni.

Auburger ocjenjuje da se je nakon opsežnoga transfera iz hrvatskoga u novonastajući srpski književni jezik pokazalo kako je tek riječ o prvoj eta-pi u djelovanju serbokroatizma. Dugoročni, strateški cilj bio je preusmjereni hrvatski u nove srpske razvojne tijekove i na kraju ga zamijeniti novonastalim srpskim književnim jezikom. Da bi se to moglo ostvariti, pokušali su pod dominacijom srpskoga stvoriti »srpskohrvatski« kao zaseban jezik (Auburger 1999:5, 87–88). To sve postalo je ozbiljnom opasnošću za opstanak i samostalnost hrvatske etničke i jezične posebnosti (Auburger 1999:407). U tome je smislu znakovita Horvatova primjedba kako je Kopitar od Vrhovca najprije tražio korespondenta »pro rebus croaticis«, s njim se zatim dopisivao »de promovenda illyrica lingua«, a kad je dobio od Vrhovca željene hrvatske rječnike, preimenovao ih je u »šokačke« i skupa s Vukom na njihovu temelju složio *Srpski rječnik* (Horvat 1996:520, usp. također Horvat 1988 i Erdmann-Pandžić 1993).

U kombinaciji s velikosrpskim jezičnim aspiracijama na srpskoj strani, ilirskim i jugoslavenskim maštanjima u Hrvata, oboje pomiješano s »korpusno-lingvističkom iluzijom blizine«, austroslavistički se je panserbizam razvio u kompleksnu jezično-političku dinamičnu jedinicu koju Auburger naziva *serbokroatizmom* (usp. Auburger 1999:96, 351). Serbokroatizam bijaše vrlo bitnom sastavnicom u velikosrpskoj ideologiji.

Presudne posljedice Kopitarova projekta u Srba

Pojedini stariji jezikoslovci poput J. Jiričeka smatrali su zbog ovdje opisanih razloga da se u Srba u 19. stoljeću kao književni jezik prihvaća upravo ono narječje koje su »književno izgradili« »predivni dubrovački pjesnici i njihovi sljedbenici u Dalmaciji i Slavoniji« (Jiriček 1865:I). Dakle, nije kao što P. Ivić misli, »prošlo stoljeće i po« a da »slavistička nauka ne uoči tako krupnu istinu, prepuštajući Grčeviću da učini epohalno otkriće« (P. Ivić 1998:165). Zapažanja R. Katičića potvrđuju da je i hrvatska sredina na isti način doživljavala Karadžićev književnojezični rad. Već smo vidjeli da je to činila i srpska sredina i da se je žestoko borila protiv Kopitara i Karadžića:

S gledišta hrvatske sredine Karadžićeva se djelatnost pokazivala prije kao dojmjljiva aktualizacija duge tradicije ilirskoga književnog jezika, kao ohrabrujuće svjedočanstvo njezine suvremene životnosti, kao očit primjer kolik ugled ona može steći u svijetu i, napokon, kao odlučno približavanje srpskoga književnoga jezika njihovim vlastitim književnim strujanjima. Gledana s te strane, Karadžićeva su se djela pokazivala kao osobito vrijedni i ugledni uzorci ilirskoga književnog jezika koji su nastavljali njegovu stoljetnu tradiciju. (Katičić 1988:39)

Budući da je Karadžić kao izvršitelj Kopitarova programa napustio srpske književnojezične tijekove, razvoj je srpskoga književnoga jezika svojim djelovanjem bitno preusmjerio. N. Bašić kaže da je Karadžić Srbe neizbrižno uveo u zapadni svijet, a (književno)jezično toliko ih približio Hrvatima da im je zaodjeven samo srpskim imenom napokon i ozbiljno zaprijetio (Bašić 1991:36). U toj je točki uspješno proveo Kopitarov program, no nije uspio u krug srpske kulturne baštine uvrstiti svoje književnojezične temelje. Oni su ostali hrvatski. Time je novonastali Karadžićev srpski književni jezik postao jezikom bez vlastitih nacionalnih književnojezičnih korijena, tj. s korijenima u tuđoj nacionalnoj pismenosti. Neki srpski jezikoslovci tu činjenicu vrlo teško prihvaćaju i smatraju da je riječ o »povijesnoj nepravdi« ili čak »hrvatskoj prijevari«. Međutim, srpsko napuštanje vlastite književnojezične tradicije nisu skrivili Hrvati, već austrijske tajne službe i Vuk Stefanović Karadžić.

Ni za Hrvate posljedice Kopitarova projekta nisu bile povoljne. Dovoljno je reći to da zbog njih ni danas hrvatski jezikoslovci ne uspijevaju u hrvatskom pravopisu ujedinjeno ispraviti ono što se je nakon hrvatskih vukovaca već odavno ispraviti moralo.

Svakako je u pravu Toporišić kada spominje da se Kopitar »pokazuje kao strateg koji želi da usmjerava južnoslavenske jezike« (Toporišić 1988:226). Važno takva Kopitarova djelovanja odlično je opisao Bonazza. Da Kopitar nije pronašao Vuka, kaže da bi pronašao drugoga Vuka, a da ga kojim slučajem nije uspio naći, književnojezična i kulturna obnova u Srba krenula bi drugim tijekovima i Srbi danas ne bi imali svojega Vuka (Bonazza 1995:293–294). To znači da danas — unatoč tomu što su u Srba neovisno o Vuku izolirano bila nastala neka djela na štokavskoj narodnojezičnoj osnovici — ne bi imali onaj književni jezik koji danas imaju. Tomu treba pridodati da Kopitar Vuka ne bi tražio da nije bilo hrvatskoga književnoga jezika, a ako i bi, onda ne onoga Vuka kojega je pronašao, jer taj bez hrvatskoga književnoga jezika nije bio u stanju ispuniti zacrtane zadatke.⁴⁵

⁴⁵ Ovaj je članak u svojim ključnim dijelovima nastao 2001. i 2002. godine, a tematski se nadovezuje na moje radove iz razdoblja 1996.—1999. Njegova prva inačica prihvaćena je za tisak 16. prosinca 2002. godine u posebnom broju *Filologije* posvećenom Daliboru Brozoviću. Ovdje se objavljuje u znatno proširenom i dorađenom obliku. Planirani posebni broj *Filologije* nije ostvaren jer je odlučeno da se prihvaćeni radovi objave u *Zborniku u čast Daliboru Brozoviću — Od indoeuropeistike do kroatistike*. Budući da Zbornik još nije objavljen, članak se prvi put tiska ipak u časopisu za koji je svojevremeno bio napisan. Sada, kao i u vrijeme nastanka njegove prve inačice, posvećujem ga profesoru Daliboru Brozoviću kao znanstveniku čije su zasluge za afirmaciju hrvatskoga kao samostalnoga i posebnoga slavenskoga jezika od iznimno velike, pa i neprocjenjive važnosti.

Literatura

- Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849.* Wien, 1850.
- Artuković, Mato. 2001. *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*. Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest.
- Auburger, Leopold. 1999. *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*. Ulm/Donau : Gerhard Hess Verlag.
- Babić, Stjepan (ur.). 1991. *Tisućljetni jezik naš hrvatski*. Zagreb.
- [Bartenstein, J. C. v.]. 1802. *Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen illyrischen Nation in kaiserl. königl. Erblanden*. Frankfurt, Leipzig.
- Bašić, Nataša. 1991. *Karadžić između jezikoslovlja i politike*. Zagreb : Školske novine.
- Belić, Aleksandar. 1948. *Vukova borba za narodni i književni jezik*. Beograd : Prosveta.
- Bemerkungen über die literarische Nachricht des Hrn. K. in dem Österreichischen Beobachter Nro. 119 vom 29. April 1818. S. 637. 638. *Oesterreichischer Beobachter* 260, 17.9.1818., 1366–1368.
- Bonazza, Sergio. 1995. Bartholomäus Kopitar: Versuch einer kritischen Würdigung. *Die Welt der Slaven* XL, 285–303.
- Brek, Mijo. 1987. *Leksikograf Joakim Stulli*. Za tisak pripremio prof. dr. Josip Vončina. Zagreb : JAZU.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Burian, Václav. 1933. Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi (Poglavje iz daljše študije o Kopitarju.). *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXVIII, 1–17.
- Butler, Thomas J. 1969. Jernej Kopitar's Role in the Serbian Language Controversy. *The Slavic and East European Journal*. XIII:4, 479–488.
- Cvijić, Olga. 1963–1964. O nekim rečima u prevodu Novoga zaveta. *Južnoslovenski filolog* XXVI:1–2, 401–412.
- Čelebi, Evlija. 1967. *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović. Sarajevo : Svjetlost.
- Daničić, Đ. 1925. *Sitniji spisi Đ. Daničića* I. Kritika, polemika i istorija književnosti, Posebna izdanja LIV, Filozofski i filološki spisi 14. Sremski Karlovci : SKA.

Treba napomenuti da je starija inačica članka objavljena na mreži te da je članak kao takav već poznat dijelu stručne javnosti. Kolegi M. Harvenu srdačno zahvaljujem na trudu uloženom u čitanje članka i na njegovim vrlo poticajnim napomenama.

- Dobrašinović, Golub (ur.). 1980. *Kopitar i Vuk*. Beograd : Izdavačka radna organizacija Rad.
- Erdmann-Pandžić, Elisabeth von. 1993. Sprache als Ideologie. Zu einem unveröffentlichten Brief von Karadžić. *Die slawischen Sprachen* 31, 5–37.
- Erdmann-Pandžić, Elisabeth von. 1996. Die Standardisierung des Štokavischen zwischen Philologie und Ideologie. *Sprache und Politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart*. Helmut Schaller (ur.). München : Südosteuropa-Gesellschaft. 139–149.
- Galinec, Franjo. 1944. Isusovac Ardelio Della Bella i Vuk Stef. Karadžić. *Vrela i prinosi*. Zbornik za poviest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. Posebno izdanje br. 3. Zagreb, 1944.
- Grčević, Mario. 1996. Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu Novoga zavjeta. *Jezik* 44:2, 53–63. Njemački prijevod: Der kroatische Anteil in Karadžićs Übersetzung des Neuen Testaments. *Die slawischen Sprachen* 56. 1998. 63–82.
http://bib.irb.hr/datoteka/259501.1996_Hrvatski_udjel_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario. 1997a. *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*. Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest 8. Köln—Weimar—Wien : Böhlau Verlag.
http://bib.irb.hr/datoteka/259537.1997_Die_Entstehung_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario. 1997b. Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice. *Jezik* 45:1, 3–28.
http://bib.irb.hr/datoteka/259574.1997_Zasto_slavistika_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario 1997c. Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju. *Jezik* 45:2, 41–58.
http://bib.irb.hr/datoteka/259578.1997_Karadziceva_gledista_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario. 1998. Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnog jezika. *Jezik* 46:2, 41–56. *Jezik* 46:3(1999), 81–94.
http://bib.irb.hr/datoteka/259716.1998_Zablude_1_dio.pdf
http://bib.irb.hr/datoteka/259717.1999_Zablude_2_dio.pdf
- Grčević, Mario. 1999. Kroatistika i ilirci. *Hrvatsko slovo*. 16.07.1999., 13.
http://bib.irb.hr/datoteka/262146.1999_Hrvatsko_slovo_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario. 1999b. Ponovno o »istočnohercegovačkoj štokavštini« i kroatističkim stranputicama. *Jezik* 47:1, 18–32.
http://bib.irb.hr/datoteka/262128.1999_Ponovno_o_istocnoherc_Grcevic.pdf
- Grčević, Mario. 2009. Hrvatska ne smije pristati na bošnjačko-hrvatsko-srpski jezik u EU. *Hrvatsko slovo* 735; 736.
http://bib.irb.hr/datoteka/396013.Grcevic_Hrvatsko_slovo_2009_05_22_29.pdf

- Grimm, Jacob. 1824. *Wuk's Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik verdeutsch und mit einer Vorrede von Jacob Grimm*. Leipzig—Berlin.
- Grubišić, Vinko. 1987. Vuk S. Karadžić i hrvatski jezik XIX. i XX. stoljeća. *Hrvatska revija* 37:3, 416—443.
- Grujić, Radoslav M. 1909. *Apologija srpskoga naroda u Hrvatskoj i Slavoniji i njegovih glavnih obeležja*. Novi Sad.
- Horvat, J.; Ravlič J. (ur.). 1956. *Pisma Ljudevitu Gaju*. Građa za povijest književnosti Hrvatske 26. Zagreb.
- Horvat, Vladimir. 1988. Vukov 'Srpski rječnik' (1818.) prema rječnicima isusovaca leksikografa: Kašića (1599?), Mikalje (1649.), Habelića (1670.), Della Belle (1728.) i Jambrešića (1742.). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17:2, 439—447.
- Horvat, Vladimir. 1996. Jernej Kopitar i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.), Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 513—521.
- Hüttl-Hubert, Eva-Maria. 1996. Kopitar als Bibliothekar. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 57—69.
- Ivić, Aleksa. 1926. *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima. 1740—1880*. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda II. Beograd—Subotica : SKA.
- Ivić, Aleksa. 1931. *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima. 1790—1897*. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III. Beograd : SKA.
- Ivić, Pavle. 1966. O Vukovom rječniku iz 1818. godine. *Sabrana dela Vuka Karadžića* II. Beograd : Prosveta. 1966. 19—245.
- Ivić, Pavle. 1986. *Srpski narod i njegov jezik*. Drugo izdanje. Beograd : Srpska književna zadruga.
- Ivić, Pavle. 1998. Mario Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*. Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte 8 (Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest). Herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić. Köln—Weimar—Wien : Böhlau Verlag. 1997. 181 str. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XL:1, 159—170.
- Jagić, Vatroslav (ur.). 1885. *Pis'ma Dobrovškago i Kopitara v'' povremennom'' porjadkě. Trud'' I. V. Jagića*. Sbornik'' otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk'' 39. Sanktpeterburg''.
- Jagić, Vatroslav (ur.). 1897. *Novyja pis'ma Dobrovškago, Kopitara i drugih'' jugozapadnyh'' slavjan''*. Trud'' I. V. Jagića. Sbornik'' otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk'' 62. Sanktpeterburg''.

- Jagić, Vatroslav. 1948. *Izabrani kraći spisi*. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Zagreb : Matica hrvatska.
- Jembrih, Alojz. 1996. Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnom jeziku u pismima Ignacu Kristijanoviću. *Kajkavski zbornik*. Izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1994. godine. Zlatar : Narodno sveučilište Ivan Goran Kovačić. 9—24.
- Jembrih, Alojz. 2002. Ivan Milčetić o kajkavštini. *Zbornik o Ivanu Milčetiću*. Tihomil Maštrović (ur.). Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 100—112.
- Jiriček, Josef (ur.). 1865. *Paul Jos. Šafarik's Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*. Prag.
- Jukić, Ivan Franjo. 1973. *Sabrana djela*. Knjiga I. Sarajevo : Svjetlost.
- Jurić-Arambašić, Ante. 2000. *Kijevo. Narodni život i tradicijska kultura*. Zbornik za narodni život i običaje 54. Zagreb : HAZU.
- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs: Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*. Wien. 1853.
- Kačić, A. M. 1801: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga... po Fra Andrii Caccihiu-Miossichiu... sad opet prislovotistcena po Fra Anti Puarichiu...* U Mleczu na MDCCCI.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1811—1821. *Prepiska I. 1811—1821*. Sabrana dela Vuka Karadžića XX. Beograd : Prosveta. 1988.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1814—1815. *Mala prostonarodna slaveno-serbska pjesnarica*. Viena, 1814. *Narodna srbska pjesnarica*. Vienna, 1815. Sabrana dela Vuka Karadžića I. Beograd : Prosveta. 1965.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1818. *Srpski rječnik*. Beč, 1818. Sabrana dela Vuka Karadžića II. Beograd : Prosveta. 1966.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1847. *Novi Zavjet gospoda našega Isusa Hrista*. Beč, 1847. Sabrana dela Vuka Karadžića X. Beograd : Prosveta. 1974.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1852. *Srpski rječnik*. Beč, 1852. Sabrana dela Vuka Karadžića XI:1—2. Beograd : Prosveta. 1986.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1894—1896. *Skupljeni gramatički i polemički spisi* I.(1894), II.(1894—1895), III.(1896). Beograd.
- Katičić, Radoslav. 1987. Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata. *Jezik* 35:2, 38—48.
- Katičić, Radoslav. 1989. »Slovenski« i »hrvatski« kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti. *Jezik* 36:4, 97—128. (dorađena inačica teksta u: Babić 1991: 52—73).
- Keipert, Helmut. 1992. Vuk Karadžić und Avram Mrazović. Zu den Quellen der »Pismenica serbskoga jezika«. *Zeitschrift für slavische Philologie* 52, 1, 104—127.

- Kekez, Josip: 1987. Vukovo djelo u svjetlu novijih istraživanja suodnosa usmene i pisane književnosti i njihovih jezika. *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*. Knjiga 6. Sarajevo : RO Institut za jezik i književnost; OOUR Institut za književnost. 543–551.
- Klaić, Vjekoslav. 1930. *Hrvati i Hrvatska*. Zagreb: Matica hrvatska. Pretisak: Split : Laus. 1991.
- Körner, George M. P. 1760. *Alte und neue Nachrichten von dem Bergflecken Boclau bey Schneberg, im meißnischen Obererzgebirge, worinnen von den Handlung und anderm Gewerbe gehandelt wird, zum Neuenjahre, 1760. sammt den Kirchenregistern, und so künftighin jeder Mal Stückweise mitgetheilet von M. George Körner, P. Schneeberg*.
- Kukuljević, Ivan Sakcinski. 1858. *Putovanje po Bosni*. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 1996. Kopitar i hrvatski jezik. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 327–336.
- Lukan, Walter. 1995. Kopitars Privatbibliothek. *Bartholomäus (Jernej Kopitar)*. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages. Osthefte, Sonderband 11. Reihe zu Österreichische Osthefte. Walter Lukan (ur.). Wien—Köln—Weimar : Böhlau Verlag. 221–337.
- Magarašević, Đorđe. 1898. Iz prošlosti srpske škole. *Letopis Matice srpske* 193. 1–27; 194. 1–41.
- Matasović, Josip. 1930. Fojnička regesta. *Spomenik* 67. SKA LXVII. Drugi razred. 53. Beograd. 61–432.
- Miklosich, Fr. (ur.). 1857. *Barth. Kopitars kleinere Schriften*. Wien.
- Miloš, Okuka. 1975. *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza*. Mit einem Nachdruck des *Salo debeloga jera libo Azbukoprotres*. Slavistische Beiträge 91. München : Verlag Otto Sagner.
- Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*. Von Johann Christoph Adelung ... fortgesetzt und bearbeitet von Dr. Johann Severin Vater. Zweyter Theil. Berlin. 1809.
- Mlač, Krešimir. 1972. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Globus.
- Mošin, Vladimir. 1974. Vukov 'Novi zavjet' . *Sabrana dela Vuka Karadžića X*. (Novi Zavjet gospoda našega Isusa Hrista. Preveo Vuk Stef. Karadžić). Beograd : Prosveta. 489–710.
- Murko, Matija. 1927. *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Prag—Heidelberg.
- Obradović, Dositej. 1964. *Život i priključenija*. Beograd.

- Ostojić, Ivan. 2000. The Terms Croats Have Used for Their Language. *Journal of Croatian studies* XLI, 16—55.
- Pavlović, Stevan. 1864. Vuk Stefanović Karadžić i književna radnja njegova. *Srbski letopis* 109. Matica srpska. 115—134.
- Peco, Asim. 1980. Pogledi Jerneja Kopitara na srpskohrvatski jezik i njegove dijalekte. *Književnost i jezik* XXVII:2, 135—151.
- Pogačnik, Jože. 1973. Kopitarjeva zamisel o kulturnozgodovinskom razvoju pri južnih slovanih. *Referati za VII međunarodni kongres slavista u Varšavi*. Novi Sad : Filozofski fakultet u Novom Sadu. 121—139.
- Pogačnik, Jože. 1978. *Bartholomäus Kopitar. Leben und Werk*. München : Dr. Dr. Rudolf Trofenik.
- Pogačnik, Jože. 1988. Vukovo shvaćanje kulture. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17:5, 99—108.
- Popović, Miodrag. 1964. *Vuk Stefanović Karadžić*. Beograd : Nolit. 1964.
- Reichsgesetzblatt 1849. *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*. Wien. 1850.
- Samardžić, Miloslav. 1997. *Tajne Vukove reforme*. Kragujevac.
<http://www.vidovdan.org/>
- Samardžija, Marko. 2001. Hrvatsko jezikoslovlje od sedamdesetih godina XIX. stoljeća do godine 1918. *Jezikoslovne rasprave i članci*. Priredio Marko Samardžija. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb : Matica hrvatska. 11—47.
- Sturm-Schnabel, Katja. 1991. *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven*. Maribor : Založba Obzorja.
- Šafařík, Pawel Josef. 1842. *Slowanský národopis*. Druhé vydání. Praha.
- Šimunić, Petar. 1992. *Načertanije*. Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike. Predgovor drugom izdanju Mirko Valentić. Zagreb : Globus.
- Šulek, Boguslav. 1856. Srbi i Hrvati. *Neven* [1856]. U: F. Kurelac, B. Šulek, Vinko Pacel, A. Veber Tkalčević: *Jezikoslovne rasprave i članci*. Ur. I. Pranjković. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb : Matica hrvatska. 1999. 179—207.
- Teleki von Szék, Dominik. 1805. *Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder*. Aus dem Ungrischen übersetzt durch Ladislaus v. Németh. Pesth. [prvo izdanje 1797.].
- Toporišić, Jože. 1988. Vuk Stefanović Karadžić u svijetlu korespondencije Kopitar—Dobrovski. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17:5, 225—235.
- Vasmer, Max (ur.). 1938. *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*. Berlin : Verl. d. Akad. d. Wiss. Pretisak: *Slavistische Forschungen* 55. Köln—Wien : Böhlau, 1987.

- Viktor, Carl Christian. 1790. *Chronicon Viennense oder neueröffneter Österreichischer Bildersal vom Jahre 1790*. Erster Band. Wien.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora. Drugo, dopunjeno izdanje. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske.
- [Vraz, Stanko]. 1850. Zagovor. *Kolo*, VII. Zagreb. 86–89.
- Vončina, Josip. 1993. *Preporodni jezični temelji*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Zelić-Bučan, Benedikta. 2000. Some Original Testimonies on the National Name of the Croatian Language; The National Name of the Croatian Language Throughout History. *Journal of Croatian studies* XLI, 6–15; 56–112. (hrvatski izvornik: Babić 1991:1–51).

Jernej Kopitar as a strategist of Karadžić's reform of the literary language

Abstract

The existing literature on V. S. Karadžić and Jernej Kopitar often points out Karadžić's dependence on Kopitar. As a result, Karadžić is often referred to as "Kopitar's product" or the "executor" of Kopitar's outline of the reform of the Serbian literary language and culture. The article discusses some of the reasons that justify this view of their relationship and the reasons why Kopitar decided to influence the development of the Serbian literary language.

Ključne riječi: Vuk Stefanović Karadžić, Jernej Kopitar, srpski književni jezik

Key words: Vuk Stefanović Karadžić, Jernej Kopitar, Serbian literary language

